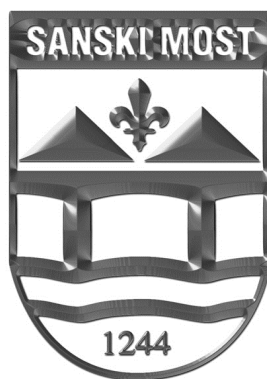

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
UNSKO-SANSKI KANTON
OPĆINA SANSKI MOST

LOKALIZIRANJE GENDERA U FEDERACIJI BIH

GENDER AKCIONI PLAN OPĆINE SANSKI MOST

(2012. – 2014.)

Sanski Most, august 2012.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Metodologija	4
3. Gender situaciona analiza	5
3.1. Profil općine	5
3.1.1. Geografski i prirodni resursi i upravljanje prostorom	5
3.1.2. Demografske karakteristike i kretanja	6
3.1.3. Obrazovanje, sport i kultura	9
3.1.4. Zdravstvo i socijalna zaštita	12
3.1.5. Dostupnost fizičke infrastrukture, urbanizam i zaštita okoliša	14
3.1.6. Stanovanje	16
3.1.7. Sigurnost	17
3.2. Analiza pravnog i regulatornog okvira i razvojnih politika	18
3.2.1. Analiza regulatornog okvira definiranog od strane općine	18
3.2.2. Analiza razvojnih politika općine	18
3.2.3. Veza sa razvojnim politikama viših nivoa vlasti i analiza njihovih uticaja	19
3.3. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije u lokalnoj zajednici	20
3.3.1. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije koji definiraju položaj žene i muškarca u sferi ekonomije	20
3.3.2. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije koji definiraju položaj žene i muškarca u sferi politike	22
3.4. Ekonomija	24
3.4.1. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji, tržištu rada, dostupnosti i kontroli resursa	24
3.4.2. Analiza ključnih aktera – zainteresiranih strana u sferi ekonomije	31
3.4.3. SWOT analiza pozicije žena u sferi tržišta rada, ekonomije i dostupnosti kontrole nad resursima	33
3.5. Politika i civilno društvo	34
3.5.1. Pregled stanja u sferama politike i funkcioniranja civilnog društva	34
3.5.2. Analiza ključnih aktera u sferi politike i civilnog društva	36
3.5.3. SWOT analiza pozicije žena u sferi politike i civilnog društva	37
3.6. Analiza općinskog budžeta	38
4. Lokalni gender akcioni plan	41
4.1. Uvod	41
4.2. Definicija osnovnih problema	41
4.3. Prijedlog projekata	47
4.4. Organizaciona struktura tijela za implementaciju	54
4.5. Monitoring i evaluacija	54
5. Prilozi	56
5.1. Prilog 1 – Zapisnik sa fokus grupa	57
5.2. Prilog 2. – Spisak članova Gender radne grupe Općine Sanski Most	61

1. UVOD

Gender akcioni plan (GAP) općine Sanski Most je strateško-planski dokument općine koji svojom implementacijom treba da potiče budući rast i razvoj zajednice te unaprijedi ravnopravnost spolova u zajednici. Trogodišnji gender akcioni plan je izrađen kao okvir za poticanja lokalnih snaga, ali i kao odgovor na izazove budućeg razvoja općine i sveukupnog života u njoj, posmatrano sa gender aspekta.

Kao takav, gender akcioni plan je usaglašen sa odgovarajućim strateškim dokumentima i politikama koje se odnose na tematiku rodne ravnopravnosti i lokalnog razvoja, i to prije svega sa Zakonom o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine, Gender akcionim planom Bosne i Hercegovine, Strategijom razvoja općine Sanski Most, kao i sa drugim strategijama na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.

Gender akcioni plan općine Sanski Most izrađen je od strane Gender radne grupe, radnog tijela koje je imenovao načelnik općine, a uz punu participaciju predstavnica i predstavnika javnog, privatnog i nevladinog sektora. Strukturalno posmatrajući, akcioni plan inkorporira gender senzitivnu socio-ekonomsku analizu ove lokalne zajednice, kao i set prioritarnih mjera i projekata koje je neophodno poduzeti da se otklone ili barem smanje problemi i nejednakosti uočene kroz gender senzitivnu situacionu analizu. Također, ovaj dokument u budućnosti može predstavljati osnovu za izradu drugih planova i programa u pojedinim sektorima, prilagođavanje postojećih planskih dokumenata te kreiranje podloge za praćenje napretka i ohrabivanje saradnje i dogovora u planiranju između različitih nivoa vlasti i društveno-ekonomskih partnera.

Prilikom izrade Gender akcionog plana općine Sanski Most posebno se vodilo računa o sferama ekonomije i politike, obzirom da se osnaživanjem u ove dvije oblasti mogu postići katalitički efekti i u svim drugim oblastima života na lokalnom nivou. Adekvatna pažnja je posvećena i osiguravanju vertikalne usklađenosti Akcionog plana sa strategijama i planovima na drugim nivoima.

Ravnopravnost spolova nije isključivo pitanje socijalne pravde, nego predstavlja jednu od ključnih komponenti za društveni i ekonomski razvoj jedne zemlje, ali i smanjenje siromaštva i poboljšanje kvaliteta života svih građana i građanki jednog društva. Uvođenje principa ravnopravnosti spolova u razvojne politike, strategije, projekte i programe je od ključnog značaja, a posebno na lokalnom nivou, jer je lokalni nivo vlasti najneposredniji i najbliži građanima i građankama.

Preduslov kvalitetne i pravovremene implementacije Gender akcionog plana jeste prepoznavanje njegovog značaja od strane sveukupne lokalne zajednice i viših nivoa vlasti, ali i uspostava Akcionim planom predviđenih mehanizama za njegovu implementaciju, izvještavanje, ažuriranje i sveukupnu operacionalizaciju, a što je zadatak koji Općini, ali i svim drugim akterima u lokalnoj zajednici, predstoji u narednom periodu.

Tehnička i stručna pomoć Općinskoj Gender radnoj grupi pružena je u okviru Programa "Lokaliziranje gendera u Federaciji Bosne i Hercegovine", zajedničke inicijative Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine i Holandske organizacije za razvoj (SNV), a koja se provodi uz finansijsku podršku UN WOMEN Fonda za ravnopravnost spolova. Program ima za cilj političko i ekonomsko osnaživanje žena u najmanje pet općina u Federaciji Bosne i Hercegovine.

2. METODOLOGIJA

Općina Sanski Most se angažirala u procesu izrade Gender akcionog plana, kao jedna od pionirskih općina u Bosni i Hercegovini, vođena uvjerenjem da uvođenje principa ravnopravnosti žena i muškaraca u sve oblasti društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi, predstavlja neophodan preduvjet za ubrzan društveni i ekonomski razvoj lokalne zajednice. Proces izrade Gender akcionog plana je započet potpisivanjem Ugovora o partnerstvu između Općine, Gender Centra Federacije Bosne i Hercegovine i Holandske organizacije za razvoj (SNV) u septembru 2011. godine.

Proces izrade Gender akcionog plana općine Sanski Most operativno je vođen je od strane općinske Gender radne grupe (GRG), kroz čiji je heterogeni sastav osigurano učešće predstavnika i predstavnica javnog, privatnog i nevladinog sektora.

Gender akcioni plan općine je u potpunosti usklađen sa relevantnim zakonskim okvirom koji uređuje oblast ravnopravnosti spolova, gdje je općinska uprava nosilac procesa izrade i buduće implementacije, a uz maksimalno uključivanje i svih drugih aktera života u lokalnoj zajednici. Nadalje, Gender akcioni plan je u potpunosti usaglašen sa vodećim principima koncepta rodne ravnopravnosti koje promoviraju Evropska unija i druge relevantne međunarodne organizacije i institucije.

Polazna tačka za izradu gender akcionog plana općine je bila analiza postojećih strateških dokumenata i nivoa njihove realizacije te stepen razvijenosti ljudskih resursa neophodnih za njihovu izradu i implementaciju. Nakon toga se pristupilo izradi Gender senzitivne situacione analize, koja je rađena na osnovu, kroz program Lokaliziranje gendera u Federaciji Bosne i Hercegovine (LGFBIH) razvijenog, Vodiča za gender senzitivnu analizu. Vodič je razvijen na osnovu postojećih alata i praksi za analiziranje položaja žena i muškaraca u političkom i ekonomskom životu zajednice, ali i u svim drugim sferama života na lokalnom novou (obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, itd.).

Analiza je urađena na osnovu relevantnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz primarnih i sekundarnih izvora. Ključni alati koji su korišteni u procesu prikupljanja podataka su ankete, fokus grupe, polustrukturirani intervjui sa ključnim akterima te observacija. Analiza je zasnovana i na podacima koji su dobiveni iz općinskih službi, javnih preduzeća, institucija i ustanova, organizacija iz nevladinog sektora, mjesnih zajednica i ostalih relevantnih aktera, a kako bi se različim pristupima omogućilo sveobuhvatno sagledavanje tematike i dao dodatni kredibilitet procesu.

Akcioni plan je također rađen na osnovu preporuka koje je dizajnirao LGFBiH program, a koje sugeriraju sagledavanje kritičnih problema zajednice u sferi politike i ekonomije, sa aspekta gendera, te dizajniranje adekvatnih programa, projekata i mjera za njihovo otklanjanje ili reduciranje. Akcioni plan se odnosi na trogodišnji period i pokušava biti realno koncipiran, a na osnovu realnih finansijskih mogućnosti za njegovu implementaciju.

U cijelini, dokument ima za cilj da na jedan sistematičan način prikaže socio-ekonomsku situaciju u lokalnoj zajednici, da pruži informacije o statusu žena i muškaraca, njihovim potrebama i problemima sa kojima se susreću, a sve sa ciljem formuliranja seta prioriteta programa, projekata i mjera, čijom realizacijom bi se unaprijedila rodna ravnopravnost i ubrao sveukupni razvoj lokalne zajednice.

3. GENDER SITUACIONA ANALIZA

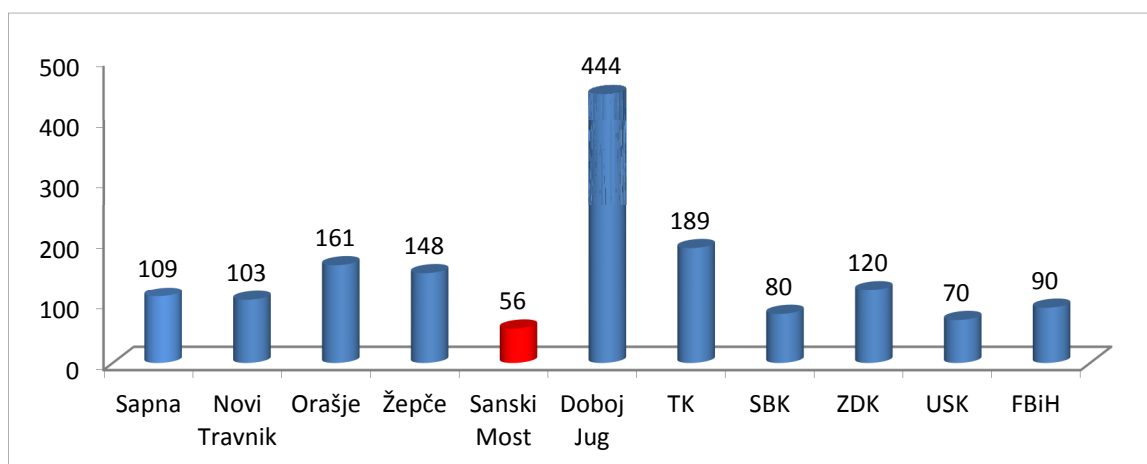
3.1. Profil općine

3.1.1. Geografski i prirodni resursi i upravljanje prostorom

Općina Sanski Most se nalazi na sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, u Unsko – sanskom kantonu, teritorijalno podijeljena na 19 mjesnih zajednica i 67 naseljenih mjesta. Teritorijalni obuhvat u okviru granica određenih Dejtonskim mirovnim sporazumom iznosi 781 km², što predstavlja 79,4% od prethodne površine ukupnog teritorija koja je prije rata iznosila 984 km². U Unsko-sanskom kantonu općina Sanski Most obuhvata najveći dio (18,93%) njegove ukupne površine (4.127,52 km²), a zajedno sa prostorima općine Ključ predstavlja istureni istočni dio kantona sa najdužom kontaktnom linijom prema Republici Srpskoj, odnosno prema općinama Banja Luka, Prijedor i Bosanski Novi. Općina Sanski Most ima povoljan geoprometni položaj i nalazi se na magistralnom putu koji povezuje Banja Luku i Prijedor sa Ključem i Drvarom, odnosno nalazi se na pravcu osnovnih koridora Zapadna Evropa – Mediteran – Bliski Istok. Magistralnim putem M – 17 (257 km) Sanski Most je povezan sa glavnim gradom Bosne i Hercegovine Sarajevom (preko Ključa, jajca, donjeg Vakufa i Travnika) kao i ostalim djelovima BiH. Područjem općine prolazi dionica M – 15 (Bosanska Dubica – Prijedor – Sanski Most – Ključ), te regionalni putevi R – 404 (Blagaj – Stari Majdan), R – 406 (Ljubija – Milin Birt), R – 405 (Lušci Palanka – Sanski Most – Banja Luka).

Geografski položaj, prirodni resursi i kulturno - historijsko nasljeđe su faktori koji su igrali značajnu ulogu u ekonomskom razvoju općine Sanski Most tokom perioda industrijalizacije 1953. – 1990. godine, što će svakako biti i ubuduće. U tom periodu izgrađena je podloga za dalji društveno ekonomski razvoj općine. Najbrži period razvoja općine ostvaren je u periodu 1945. - 1992. godine. U tom periodu izgrađeni su značajni privredni kapaciteti, nove stambene četvrti, obrazovni, kulturni i sportski objekti, kao i značajni infrastrukturni objekti. U ratnom periodu od 1992. – 1995. godine općina je zbog posljedice okupacije pretrpjela velike promjene u pogledu devastiranih stambenih i privrednih objekata, ljudskih gubitaka, promjene demografske strukture stanovništva te promjene teritorijalne granice. Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine i novim administrativno - političkim ustrojem Bosne i Hercegovine, Sanski Most se nalazi u sastavu Unsko-sanskog kantona, kao dijela entiteta Federacije Bosne i Hercegovine. Od 1996. godine počinje proces obnove grada, ekonomskog oporavka i nove gradnje, koji je još uvijek u toku

3.1.2. Demografske karakteristike i kretanja

Slika 1 Gustina naseljenosti

Općina Sanski Most spada među općine sa najmanjom prosječnom gustinom neseljenosti. Gustina naseljenost od 56 stanovnika po kvadratnom kilometru je značajno manja od prosječne gustine naseljenosti Usko-Sanskog kantona i FBiH. Sa ovom gustinom naseljenosti općina Sanski Most, prema OECD kriterijima, svrstava u pretežno ruralne općine.

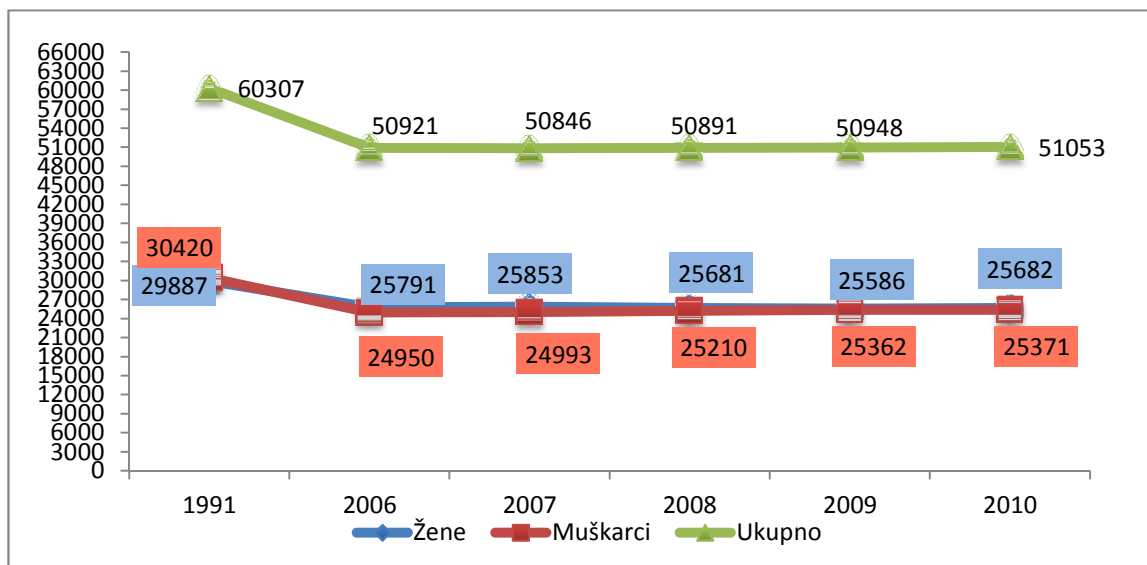
Starosna i spolna struktura

Starosna i spolna struktura

	1991.			2006.			2007.			2008.			2009.			2010.		
	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
0-14	9261	8994	18255	4814	5012	9826	5347	5497	10844	5321	5430	10751	4032	4017	8049	4065	4049	8114
15-64	19044	18483	37887	16847	17536	34383	16547	17221	33768	16762	17099	33861	16426	16625	33051	16562	16830	33392
65 i više	2115	2050	4165	3289	3423	6712	3099	3135	6234	3127	3152	6279	4904	4944	9848	4744	4803	9547
TOTAL	30420	29887	60307	24950	25791	50921	24993	25853	50846	25210	25681	50891	25362	25586	50948	25371	25682	51053

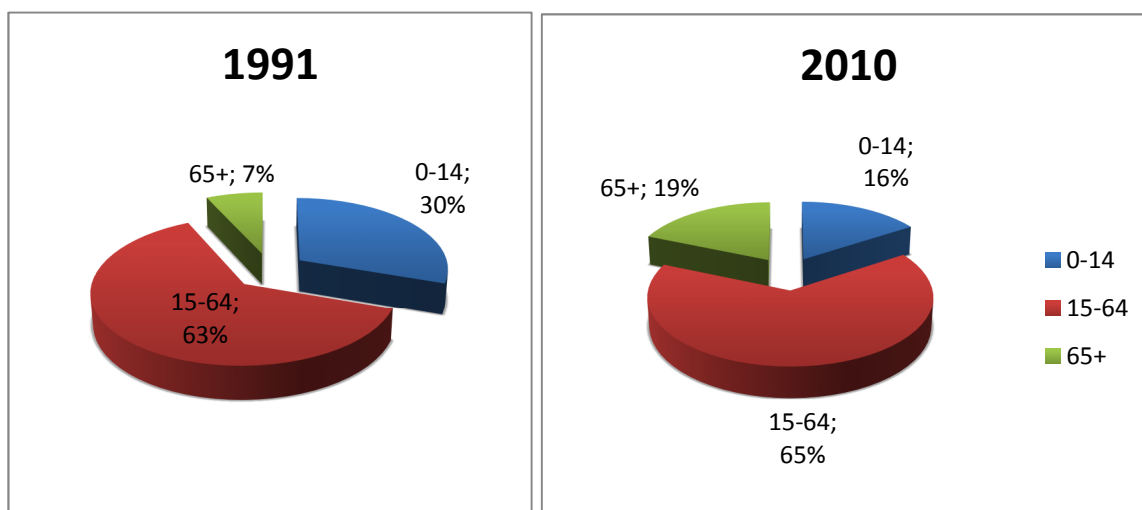
Izvor: Općinska služba za privredu i komunalne aktivnosti

Iz gore navedenih podataka izvodi se zaključak da stanovništvo općine Sanski Most bilježi određenu stabilnost po pitanju ukupnog broja i da se u posljednjih pet godina bilježi odstupanje u iznosu od cca. 300 stanovnika, s tim da je od 2007. do danas evidentan konstantan blagi priraštaj u prosjeku od 52 stanovnika godišnje.

Slika 2 Promjena ukupnog broja stanovnika i broja stanovnika po spolu općine Sanski Most

U periodu od 1991. do 2010. godine došlo je do dramatične promjene starosne strukture stanovništva.

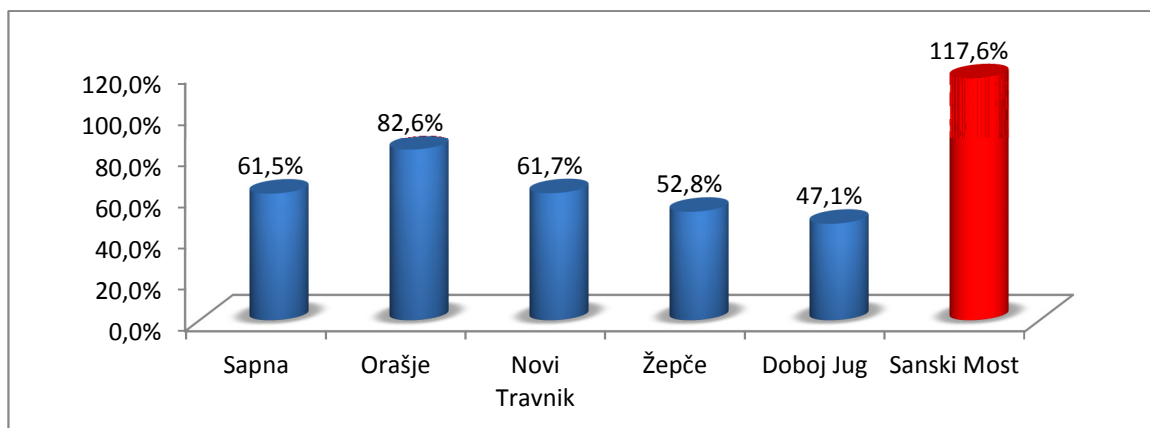
Slika 3 Promjena starosne strukture općine Sanski Most

Najveća promjena se desila u udjelu stanovništva mlađeg od 15 godina u ukupnoj populaciji. Dok je starosna skupina mlađa od 15 godina činila 30% populacije u 1991. godini, u 2010 je udio ove starnsne skupine spao na 16%. Nije došlo do značajnije promjene u starosnoj skupini stanovništva radne dobi, ali je udio starijih od 65 godina porastao sa 7% u 1991. godini na 19% u 2010. godini.

Tabela 2 Sundbarg-ova tipologija populacije

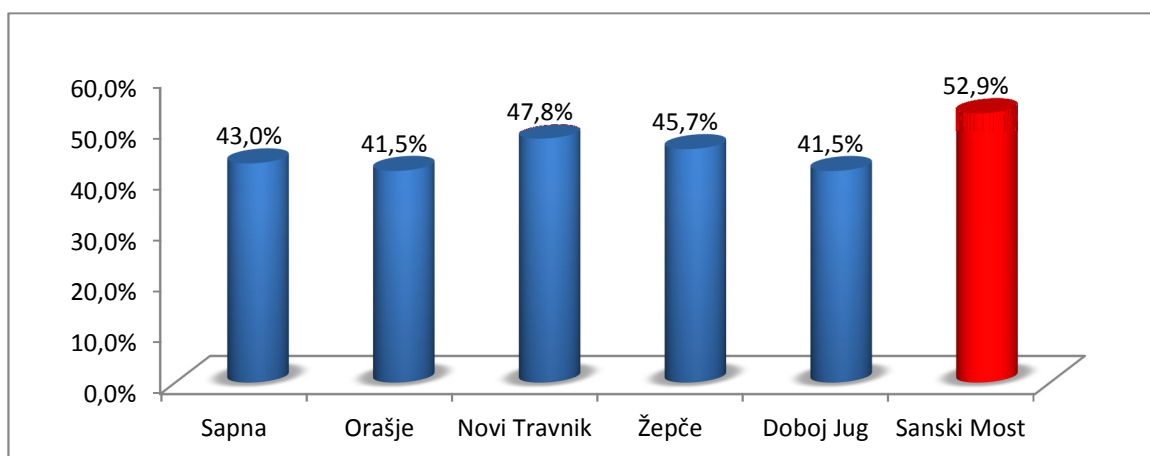
	0-14	14-50	50+
Progresivno	40%	50%	10%
Stacionarno	26.5%	50,5%	23%
Regresivno	20%	50%	30%

Populacija općine Sanski Most je u 20 godina prešla put od populacije koje je 1991. Godine bila negdje između progresivne I stacionarne populacije do regresivnog tipa populacije u 2010. godini.

Slika 4 Indeks starenja stanovništva

Indeks starenja od 117,6% ukazuje da na svakih 100 stanovnika starosne dobi od 0-14 godina dolazi 117 stanovnika starijih od 65 godina. Indeks starenja u općini Sanski Most od 117,6% je najviši u poređenju sa općinama koje učestvuju u projektu. Isto tako stopa starenja populacije općine Sanski Most je značajno viša od prosječne stope starenja u FBiH (71,5%) i prosječne stope starenja na području BiH (86,4%).

Slika 5 Indeks zavisnosti stanovništva

Indeks zavisnosti nam pruža informaciju koliko svaka osoba koja je u radnoj dobi treba izdržavati ekonomski neaktivnih osoba. Općina Sanski Most, u poređenju sa ostalim općinama koje učestvuju u projektu ima najveći indeks zavisnosti (52,9%).

Prema spolnoj strukturi je u posljednjih pet godina uočljiva razlika u odnosu broja žena i muškaraca, te je evidentno da je pored konstantne brojčane nadmoćnosti žena u odnosu na muškarce prisutna tendencija smanjenja ukupne brojčane razlike između polova koja je 2006. iznosila 841 ženu više nego muškaraca da bi se 2010. ta razlika smanjila na 311, čime je koeficijent feminiteta u posljednjih pet godina opao sa 1,033 u 2006. na 1,012 u 2010.

Pregled migracionih kretanja i broj rođenih

Godina	Broj stanovnika koji je napustio općinu			Broj stanovnika koji se doselio u općinu			Broj rođenih		
	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
1991.	2.209	2.169	4.378	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka	155	143	298
2006.	1.110	1.132	2.242	110	91	201	113	113	226
2007.	47	39	86	41	40	81	130	91	221
2008.	119	109	228	23	22	45	103	125	228
2009.	120	98	218	29	28	57	139	79	218
2010.	56	39	95	11	10	21	107	114	221

Izvor: Općinska služba za privredu i komunalne aktivnosti, Matični ured

Prema kvantitativnim podacima vezano za migraciona kretanja, odražava se negativan migracioni trend po kojem je u periodu 2006. – 2010. Općinu Sanski Most napustilo 2.869 stanovnika, s tim da je trend napuštanja u konstantnom padu u posljednje tri godine, a prema broju odseljenog stanovništva po godinama zaključuje se da se radi o povratku interno raseljenih osoba u mjesta prijeratnog prebivališta i ekonomskim migracionim kretanjima uslovljenim svjetskom ekonomskom krizom i padom industrijske produktivnosti. Vezano za prethodnu konstataciju iz priloženih podataka vidi se da su muškarci podložniji migracionim kretanjima što se može pravdati ekonomskim razlozima i traženjem zaposlenja u ekonomski stabilnijim državama regiona i zapadne Europe.

Po pitanju imigracija radi se o znatno manjim razmjerima nego u prethodnom slučaju, najveći stepen doseljavanja evidentiran je 2006. što se također može pripisati procesu manjinskog povratka na prijeratna mjesta stanovanja, a u narednim godinama stopa imigracije je znatno opala i uglavnom se radi o mladim visokoobrazovanim kadrovima koji su nakon sticanja visokoškolske naobrazbe odlučili započeti profesionalnu karijeru u matičnoj općini. Uglavnom isti razlozi socijalne i ekonomske prirode direktno utiču na uzroke migracionih kretanja kod oba pola, tako da ne postoje jasno diferencirane muške odnosno ženske migracije.

Broj rođenih za period 2006. – 2010. bilježi konstantu u prosjeku od 222,8 rođenih bez izrazitih godišnjih odstupanja od prosjeka (od 228 rođenih 2008., do 218 rođenih 2009.). Po pitanju spolne strukture novorođenih evidentna je blaga prednost muškaraca u omjeru 118,4:104,4 u odnosu na žene, a prema prosječnom broju rođenih u proteklih pet godina.

3.1.3. Obrazovanje, sport i kultura

Na području općine Sanski Most egzistira 7 osnovnih sa ukupno 14 podružnih škola, te 3 srednje škole od kojih je jedna općeg (gimnazija) a dvije su strukovno usmjerenog obrazovanja (mješovita srednja i poljoprivredna škola), te jedan dječiji vrtić kao ustanova predškolskog obrazovanja.

Nastavu u osnovnim školama izvodi 79 nastavnika u razrednoj i 133 nastavnika u predmetnoj nastavi (ukupno 212 nastavnika), a u srednjim školama nastavu izvodi ukupno 122 nastavnika, čime je omjer nastavnika i učenika u osnovnim školama 1:14,9 a u srednjim školama isti odnos je u omjeru 1:10,6.

Broj učenika i nastavnog osoblja

	Naziv ustanove	Broj područnih škola	Broj učenika						Broj nastavnog osoblja
			2009/10			2010/11			2010/11
			M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	ukupno
1.	Osnovne škole	14	1747	1633	3380	1645	1512	3157	212
2.	Srednje škole	-	590	555	1145	670	572	1242	117
3.	Dječiji vrtići	-	92	74	166	87	78	165	12

Izvor: Općinska služba za opću upravu i društvene djelatnosti

Iz gore navedenih podataka primjećuje se blagi trend opadanja ukupnog broja učenika osnovnih škola što se direktno može povezati sa migracionim trendom iz 2008. I 2009. kad je zabilježena najveća stopa emigracija u posljednjih 5 godina, a koje su bile uslovljene socio – ekonomskim razlozima. S druge strane primjetno je određeno povećanje ukupnog broja učenika u srednjim školama, a ono se najprije može povezati sa povećanjem broja učenika koji su završili osnovnu školu prema devetogodišnjem planu i programu, i povećanim interesom učenika iz susjednih općina za školovanje u Sanskom Mostu. Naime, u Sanskom Mostu za razliku od nekih susjednih općina (Ključ i Bosanska Krupa) postoje neka strukovna usmjerenja koja ne egzistiraju u pomenutim općinama, a također poseban doprinos u oblasti obrazovanja daje i Srednja poljoprivredna škola "Sanus futurum" u Sanskom Mostu koja raspolaže sa vrhunskim tehničkim i smještajnim kapacitetima (internatski smještaj od 72 kreveta) čime se dodatno budi interes kod djece s područja cijelog kantona da strukovno obrazovanje nastave upravo u Sanskom Mostu. U prilog navedenom svjedoči i trenutno stanje gdje su kapaciteti škole popunjeni, a trenutno je upisano 250 učenika u 11 odjeljenja, od čega 165 (66%) muških i 85 (34%) ženskih.

Tabelarni pregled upisa djece u prve razrede srednjih škola u školskoj 2011./12. godini

red. broj	NAZIV ŠKOLE	Planirano u šk.2011/12 god.	Stepen stručne spreme	ZANIMANJE	U P I S A N O				Upisani u šk. 2010./11. god.
					Broj učenika			Broj odjeljenja	
					M	Ž	Σ		
1.	JU "GIMNAZIJA"	120	IV		42	78	120	4	100
2.	JU "MJEŠOVITA SREDNJA ŠKOLA"	390	IV	-Mašinski tehničar-Programer za CNC mašine	15	-	15	1 kombin.odj	150
				- Mašinskitehničar za kompjutersko projektovanje	8	7	15		
				-Elektro-tehničar energetike	23	1	24	1	
				-Tehničar drumskog saobraćaja	20	15	35	1	
			-Ekonomski tehničar	8	26	34	1		
-Hotelsko-turistički tehničar	4	23	27						
UKUPNO IV STEPEN					78	72	150	5	
III				-Automehaničar	20	-	20	1 kombin.odj	127
				-Bravar	10	-	10		
				-Vozač motornih vozila	19	-	19	1 kombin.odj	
-Metalostrugar	11	-	11						
-Električar EU VET	24	-	24	1					
-Frizer	1	24	25	1					

			-Konobar EU VET	10	-	10	1	
			-Kuhar EU VET	4	6	10	kombin.odj.	
			-Stolar EU VET	10	-	10		
			-Prodavač	3	24	27	1	
			UKUPNO III STEPEN	112	54	166	6	
SVEUKUPNO "MJEŠOVITASREDNJA ŠKOLA"				190	126	316	11	277

3.	JU SPŠ "SANUS FUTURUM"	100	IV	-Poljoprivredni tehničar EU VET	32	19	1	2	60
				-Veterinarski tehničar EU VET	20	8	28	1	
				-Ekološki tehničar EU VET	6	11	17	1	
				UKUPNO IV STEPEN	58	38	96	4	
		III							
UKUPNO "SANUS FUTURUM"									
UKUPNO (1-3)		610	IV STEPEN		178	188	366	13	310
			III STEPEN		112	54	166	6	127
SVEUKUPNOSREDNJE ŠKOLEOPĆINESANSKIMOST				290	242	532	19	437	

Po pitanju materijalne podrške u sektoru obrazovanja, Općina Sanski Most redovno putem općinskog budžeta izdvaja sredstva za stipendiranje studenata s područja općine te u tu svrhu izdvaja sredstva u prosjeku od 70.500,00 KM godišnje za period od posljednje tri godine. Pored navedenog iznosa, od prošle školske godine Općina Sanski Most izdvaja i dodatnih 10.000,00 KM za jednokratnu novčanu pomoć studentima koji ne ispune uslove za redovno stipendiranje. Za 2011/12. akademsku godinu Općina Sanski Most je odobrila sredstva za stipendiranje 85 redovnih studenata od kojih je 32 (37,65%) muškaraca i 53 (62,35%) žena.

Prema podacima iz Sportskog saveza, na prostoru općine Sanski Most djeluje ukupno 32 sportska kolektiva, 26 aktivnih i 6 u fazi osnivanja, i JP "Gradska dvorana" osnovana od strane Općine Sanski Most kao Javno preduzeće za podršku i razvoj sporta. Sportski savez, kao i JP "Gradska dvorana" skoro pa u potpunosti se finansiraju iz budžeta Općine Sanski Most, s tim što "Gradska dvorana" ostvaruje dodatne prihode kroz organiziranje sportskih manifestacija i iznajmljivanja prostora za rekreaciju. Svi članovi Sportskog saveza imaju puno pravo na materijalnu podršku od strane Općine, a ona se realizira putem godišnjeg plana, odnosno Programa rada koji se početkom budžetske godine upućuje Općinskom vijeću na usvajanje, a na kraju godine Općinski savez je dužan dostaviti

završni izvještaj o radu i distribuciji finansijskih sredstava svojim članicama. Prema nacrtu budžeta za 2011. godinu, planirani su grantovi za Sportski savez u iznosu od 125.000,00 KM, te za JP "Gradska dvorana u iznosu od 100.000,00 KM. Pored navedenih sredstava Općina Sanski Most u oblast sporta ulaže i kroz posebne grantove, uglavnom kroz Program kapitalnih investicija, a tiče se direktno obnove i izgradnje sportske infrastrukture. U gore pomenutim klubovima aktivno sudjeluje 1.100 sportista različite starosne dobi od čega 259 djevojaka što predstavlja oko 23,5% ukupnog broja sudionika s tim što se očekuje povećanje stepena aktivnog učešća ženske populacije nakon osnivanja ženskih klubova iz oblasti odbojke, stonog tenisa i atletike.

Po pitanju kulture, Sanski Most spada u gradove srednje veličine u naseobinskom sistemu BiH pa s obzirom na svoju veličinu i značaj trebao bi zadovoljiti određene zahtjeve u pogledu objekata društvenog standarda i nivoa usluga koje obezbjeđuju gravitirajućem stanovništvu. Poražavajuća činjenica jeste da općina Sanski Most, kao grad ne posjeduje pozorište, tako da amatersko pozorište "Theatar art" svoje predstave i probe održava u starom Društvenom domu u centru grada u sali kapaciteta 200 mjesta. Urbanističkim planom na lokaciji Društvenog doma predviđena je izgradnja Kulturnog centra. 2008. godine obnovljena je stara kino dvorana, te je obnovom pretvorena u savremeni multimedijalni centar kapaciteta 75 mjesta, predviđena je izgradnja novih kino dvorana u zonama Centra I i Centra II nešto većih kapaciteta i površine 480-600m².

Od institucija koje se bave implementacijom kulturnih projekata važno je spomenuti:

- Obnovljenu Gradsku biblioteku
- JU "Kult Media"
- Bošnjačka zajednica kulture «Preporod»
- Kulturno-umjetničko društvo «Sanski Biseri»
- Amatersko pozorište «Teatar art»
- NVO «Mejrem»

Pored gore navedenih, potrebno je pomenuti i Udruženje žena "Pobriježje" koje svojim aktivnostima dodatno unapređuje socijalnu interakciju žena u ruralnim područjima i promovira kulturno naslijeđe lokalne zajednice kroz programe i aktivnosti očuvanja autentičnih zanata svojstvenih ženama, promociju lokalne kuhinje, te zaštitu elemenata materijalne kulture kroz izložbe i radionice.

Za razvoj kulture na prostoru općine Sanski Most, vrlo bitno je povezivanje organizacija, a posebno na relaciji urbana sredina - ruralna. Da bi se stvorilo jako civilno društvo bazirano na ravnopravnoj spolnoj inkluziji potrebno je da se promjene odvijaju što je moguće ravnomjernije i da ruralna područja, u kojima živi možda čak i većina sanske populacije bude uključena u aktuelne tokove.

3.1.4. Zdravstvo i socijalna zaštita

Zdravstvena zaštita na području općine Sanski Most odvija se u okviru primarne zdravstvene zaštite, koja se obavlja putem Doma zdravlja sa specijalističkim službama¹ i područnim ambulantama, te sekundarne i tercijalne zdravstvene zaštite² koja se obavlja od 2008. godine u novootvorenoj Općoj bolnici u Sanskom Mostu, čija izgradnja je koštala 2.600.000,00 KM, a kapacitea je 70 ležajeva na 5 specijalističkih odjela. Podružne ambulante se nalaze na područjima: Donji Kamengrad, Palanka, Fajtovci, Vrhpolje, Trnova, Stari Majdan i uskoro u Poljaku i Sasini.

Socijalna zaštita i briga na području općine Sanski Most se provodi putem centara za socijalni rad i zaštitu, koji su na općinskom nivou, kao što je slučaj i u ostalim dijelovima BiH.

¹ Ordinacija opće medicine, patronažna služba, stomatološka služba i osnovne laboratorijske usluge.

² Stacionarna i kliničko specijalistička zdravstvena zaštita.

Ovi centri putem namjenskih sredstava budžeta pružaju pomoć socijalno najugroženijim kategorijama. Taj oblik pomoći nije ni blizu potreba, naročito kada se govori o starijoj populaciji.

Osim centara za socijalni rad postoje i institucije odnosno organizacije koje pružaju pomoć i zaštitu socijalno ugroženoj strukturi stanovništva, a koje se jednim dijelom finansiraju i iz Budžeta same općine. Te organizacije su prije svega «Merhamet», «Crveni križ», Organizacija šehidskih familija, Udruženje paraplegičara, a poseban doprinos jačanju socijalne i zdravstvene zaštite daju nevladine organizacije "Phoenix", "AWO" i "Krajiška suza" koje svojim radom uveliko afirmiraju proces socijalne inkluzije žena, djece s posebnim potrebama i starih i iznemoglih lica. Radi se o organizacijama čija je preokupacija prvenstveno humanitarni rad i pružanje neophodne stručne pomoći u procesu resocijalizacije socijalno isključenih kategorija. Ove organizacije se jednim malim dijelom finansiraju iz budžeta Općine – uglavnom se radi o materijalnoj podršci konkretnih projekata (Narodna kuhinja, Nada – pomoć djeci sa posebnim potrebama i sl.) a ostatak prihoda potrebnih za rad udruženja se ostvaruje kroz naplatu pojedinačnih usluga i kroz saradnju sa međunarodnim partnerima. Većina ovih organizacija ima vlastite prostorne kapacitete i prateću infrastrukturu koju su obezbijedili vlastitim radom i uz pomoć lokalnih i međunarodnih partnera, a za one subjekte koji nisu nezavisni u ovom smislu Općina Sanski Most je obezbijedila prostorne kapacitete i finansijska sredstva neophodna za nesmetan rad. Za ovu svrhu u općinskom budžetu za 2011. godinu predviđeno je 25.000,00 KM za humanitarne akcije, te oko 40.000,00 KM za rad gore pomenutih udruženja.

Prema evidenciji Zavoda zdravstvenog osiguranja USK, podružnica Sanski Most bilježi se blagi pad ukupnog broja osiguranika u intervalu od 27.463 osiguranika 2006. godine, pa do 26.164 lica 2010. godine, što predstavlja trend opadanja broja osiguranika za 60 lica godišnje u periodu posljednjih 5 godina.

Centar za socijalni rad Sanski Most u okviru svog djelokruga aktivno daje podršku socijalno isključenim kategorijama u vidu materijalne i druge stručne pomoći. Prema podacima ove ustanove broj korisnika stalne novčane pomoći je u konstantnom opadanju te je u periodu 2006. – 2010. broj korisnika ovog vida pomoći opao sa 123 na 35, s tim što je znatno veći broj žena nego muškaraca registrirano kao korisnik ovog vida pomoći – 39 žena u odnosu na 24 muškarca prosječno za period zadnjih pet godina. S druge strane svi ostali vidovi pomoći – ostale novčane naknade, smještaj u ustanove socijalne zaštite, zdravstveno osiguranje i druge usluge socijalnog i drugog stručnog rada, bilježe konstantno povećanje broja korisnika po oba spola, tako da se ukupan broj korisnika Centra za socijalni rad može pratiti u slijedećoj tabeli:

Broj korisnika socijalne pomoći

	2006.			2007.			2008.			2009.			2010.		
	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ	M	Ž	Σ
Ukupno	346	423	769	585	714	1299	568	798	1366	656	629	1295	744	1136	1180

Izvor: Centar za socijalni rad Sanski Most

Prema gore pomenutim podacima uočava se konstantno i znatno povećanje broja korisnika što se donekle može pravdati globalnom ekonomskom krizom koja od 2008. godine direktno pogađa i privredni sektor BiH i direktno se reflektira na socio – ekonomsko stanje u lokalnim zajednicama. Dokaz ovoj tvrdnji je i činjenica da je u istom periodu zabilježen pad industrijske proizvodnje i ukupne stope zaposlenosti. Prema spolnoj strukturi korisnika socijalne pomoći znatno veći je broj žena i to uglavnom iz ruralnih područja, koje su nezaposlene i obespravljene po pitanju upravljanja materijalnim resursima u domaćinstvu, a nemali broj je i onih koje su razvedene i vode brigu o djeci a nemaju stalnih prihoda.

3.1.5. Dostupnost fizičke infrastrukture, urbanizam i zaštita okoliša

Općina Sanski Most ima povoljan geoprometni položaj, koji do sada nije u dovoljnoj mjeri valoriziran. Područjem općine prolazi dionica magistralnog puta M-15 (Bosanska Dubica – Prijedor- Sanski Most – Ključ), te regionalni putevi R-404 (Blagaj – Stari Majdan), R-406 (Ljubija – Milin Birit), R-405 (Palanka – Sanski Most – Banjaluka).

Sanski Most udaljen je od Sarajeva 257 km, a udaljenosti općine od nekoliko prioriternih centara Bosne i Hercegovine date su u tabeli koja slijedi:

Udaljenost općine S. Most od glavnih centara

MJESTO	B.Luka	Bihać	Derventa	Sarajevo	Doboj	Prijedor	Zagreb
Sanski Most	88	120	145	257	180	30	212

Izvor podataka: Kantonalna direkcija za ceste USK

Analiza pokazatelja kvaliteta putne mreže pokazuje da je modernizovan veći dio ukupne dužine putne mreže, uzevši u obzir da je općina Sanski Most pretrpjela ogromna stradanja javne infrastrukture u proteklom ratu.

Gustina kategorisane putne mreže je viša od gustine kategorisane putne mreže BiH koja iznosi 40,8 m/100 km². Može se konstatovati da je putna mreža na području općine razvijena, mjereno po stepenu modernizovanosti. Ukoliko se uzmu u obzir ostali pokazatelji, širina puta, kvalitet kolovoza, usponi, preglednost, obilasci naselja i sl., slika kvaliteta putne mreže je povoljna. Implementacijom razvojnih politika Općine Sanski Most danas su sva naseljena mjesta uvezana asfaltnim putem sa centrom i međusobno sa ostalim naseljima na području općine.

U oblasti prostorno – planske dokumentacije, Općina Sanski Most je 1998. godine usvojila Prostorni plan, a pored njega na snazi su još 4 Regulaciona plana koji pokrivaju gradsko područje, te je još 5 Regulacionih planova u fazi izrade. U okviru usvojene prostorno – planske dokumentacije definirana su područja izgradnje infrastrukturnih objekata javne namjene koji se u znatnoj mjeri svojom namjenom mogu koristiti za unapređenje procesa socijalne inkluzije – sportski tereni, dječija igrališta, obdaništa, škole, novi stambeni kompleksi i sl.

Na širem području Sanskog Mosta mreža vodotoka je vrlo razvijena. Rijeka Sana sa svojim pritokama Kozicom, Kijevskom rijekom, Sanicom, Dabrom, Blihom, Sasinkom, Majdanušom, Zdenom predstavlja značajno vodeno bogatstvo raspoređeno na većem dijelu teritorije općine (centralnom i istočnom). Krajnji relativno mali sjeverozapadni dio pripada slivu Japre koja se kod Bosanskog Novog uliva u Sanu a na jugozapadnom dijelu nalazi se tipično kraško Lušci polje sakoga vode otječu ponornicom.

Prosječni protok Sane u Sanskom Mostu iznosi 68,7 m³/s, što znači da godišnje proteče prosječno 2,21 milijarde m³ vode. To je vrlo značajno vodno bogatstvo koje može biti jedno od glavnih temelja za opći privredni razvitak. Sanica je najveća pritoka na području Sanskog Mosta sa slivnom površinom od 407 km². Ona ima oko 20% od ukupnog sliva Sane u Sanskom Mostu (2.008 km²). Neposredno uzvodno od ušća Sanice nalazi se na Sani vodomjerna stanica Vrhpolje, koja kontrolira površinu sliva. Za vodotoke na širem području Sanskog Mosta karakteristična je pojava valova velikih voda samaksimalnim protocima. Zbog toga poplavama su ugrožene priobalne površine u dolini Sane, kao i dolinama njenih pritoka. Dosadašnji radovi na zaštiti od poplava bili su uglavnom usmjereni na smanjenje rizika od poplava u Sanskom Mostu (izgradnja parapetnog zida duž obale Sane kao i radovi uz korita Blihe i Zdene). Na temelju izvršenih globalnih analiza može se zaključiti da danas Sanski Most nema odgovarajući stepen zaštite od poplava.

Prema značaju i veličini potencijalnih šteta na urbanom dijelu područja Sanskog Mosta morala biti osigurana zaštita od velikih voda vjerovatnosti pojave 0,01 (jednom u 100 godina). Pored toga ruralni dijelovi doline Sane na području Sanskog Mosta, zbog potencijalne vrijednosti poljoprivredne proizvodnje kao i izgrađenih objekata, morali bi imati osiguran relativno visok stepen zaštite od poplava, sigurno veći od 0,02 (pojave jednom u 50 godina).

Za vodoopskrbu stanovništva i privrednih pogona u Sanskom Mostu, danas se koristi vodazahvaćena iz kraškog izvora rijeke Zdene. Vrelo Zdena je locirano jugozapadno od Sanskog Mosta, na udaljenosti oko 2 km od centra grada. To je tipično kraško vrelo sa ograničenom maksimalnom izdašnosti oko 3 m³/s i minimalnom koja se kreće ispod 200 l/s. Količina od Q=0,124 m³/s na izvoru Zdene prihvaćeno je kao mjerodavna izdašnost vrela dvadesetgodišnjeg ranga pojave. Izvor ima sve tipične karakteristike kraškog vrela.

Pri svakoj pojavi većih oborina i naglog topljenja snijega dolazi do pojave velike zamućenosti vode i bakterijskog zagađenja. U blizini izvorišta izgrađen je objekat za tretman vode za piće (taloženje, brzi filter i dezinfekcija vode). Postrojenje je pušteno u rad 20.09.2004. godine, a vrijednost projekta je cca 5.000.000,00 KM. Do ove lokacije voda sa izvora ide prirodnom gravitacijom. Od postrojenja nakon tretmana, voda se pumpama diže u rezervar kapaciteta od 2.500 m³. Izvorište Zdena u ljetnim peridima, a nekad i zimi, količinski nemože zadovoljiti potrebe zavodom. Iz tog razloga urađena je Studija za novih 100 l/s. Studija nudi 5 mogućih rješenja. Međutim, glavni projekat će dati finalno rješenje. Sva ponuđena rješenja se odnose na korištenje izvorišta Dabar. Korištenje vode Dabar pa i Zdena za vodoopskrbu podrazumjeva veliku brigu za zaštitu kvaliteta vode u slivu, posebno na širem području Lušci Palanke, gdje se prognozira brz porast broja stanovnika. Napravljena procjena je dosta gruba, s obzirom na nedostatak podataka osistemskim ispitivanjima u dužem vremenskom periodu, međutim, problem je jasno lociran i treba ga rješavati.

Emisija zagađivanja od koncentriranih izvora u gornjem dijelu sliva Sane iznosila je svega 4% od ukupnog zagađivanja u slivu Sane ili svega oko 0,47% u odnosu na cijelu BiH. Projekat izgradnje kanalizacione mreže započet je 01.06.2005. godine. Ulaganje JKP „ViK“ d.o.o. do sad su 2.100.000,00 KM, te Općinskog fonda za komunalne djelatnosti i infrastrukturu 1.140.000,00 KM. Izgrađena kanalizacija predstavlja oko 15% planirane kanalizacije i može se reći da je njen realizacija još uvijek na samom početku. Stanovništvo koje živi izvan središnjih dijelova općinskog centra nije obuhvaćeno kanalizacionim sistemima. Jedan dio tog stanovništva svojom otpadne vode ispušta najčešće u septičke jame koje nisu propisno izvedene, dok jedan dio stanovništva u prigradskim naseljima i selima nema ni kućnu kanalizaciju. U posljednje vrijeme jedna od gorućih tema općine Sanski Most je i izgradnja gradske kanalizacije koju ovaj grad nema već pola stoljeća.

Gradska deponija «Sanska brda-Grabež» se nalazi na samoj granici slivnog područja izvorišta Mađarica na geološkoj podlozi, koja je veoma nepovoljna i na propusnom zemljištu, te se kaotakva mora dislocirati. Pošto se ove količine otpada uglavnom neispravno deponuju i nekontrolisano odlažu, to predstavlja veliku prijetnju zagađenju vodotoka i izvorišta (Mađarica - Sanski Most), odnosno filtrati iz ovih deponija mogu proizvesti nesagledive posljedice po ova izvorišta.

Do sada nije rađena Studija uticaja na okoliš, tako da nema preciznih podataka o ukupnom zagađenju, međutim zbog loše „ruže vjetrova“ koja utiče da se zagađenje putem zraka prenosi na velike udaljenosti, građani Sanskog Mosta i okolnih naselja su u nekoliko navrata tražili zatvaranje odlagališta krutog otpada na lokalitetu „Sanskog brda – Grabež“. Prema tome, sa aspekta zdravlja i očuvanja okoline upravljanje otpadnim materijalom je jedan od najurgentnijih problema koji se mora rješavati u narednom periodu.

3.1.6. Stanovanje

Općina Sanski Most je tokom proteklog rata pretrpjela znatna oštećenja i devastiranost stambenog fonda u privatnom i društvenom vlasništvu, te je kroz svoje razvojne politike obnovu postojeće i izgradnju nove stambene infrastrukture definirala kao osnovni razvojni prioritet. Stepenn razvoja stambenog fonda može se vidjeti iz tabele koja prikazuje ukupan broj stambenih jedinica 1991. godine i danas.

Broj stambenih jedinica

	1991.	2011.
Stanovi	1.283	2.483
Kuće	15.529	13.607
Ukupno	16.812	16.090

Izvor: Općinska služba za prostorno uređenje, građenje i stambene poslove

Veći broj stanova u odnosu na period 1991. godine objašnjava se činjenicom da je nakon ratnih dešavanja započela masovna planska gradnja u užem gradskom jezgru u cilju poticanja održivog povratka i stalnog naseljavanja lica s područja drugih općina, i kroz programe zbrinjavanja socijalno ugroženih kategorija – ratni vojni invalidi i demobilisani borci.

Nešto manji broj privatnih kuća u odnosu na predratni period objašnjava se činjenicom da proces održivog manjinskog povratka još nije u potpunosti završen, a radi se o neobnovljenim kućama koje se nalaze u manjinskim ruralnim područjima čije predratno stanovništvo nije iskazalo interes za obnovu stambenih jedinica i stalni povratak.

Obzirom da u nadležnim institucijama ne postoji evidencija podataka o vlasničkoj strukturi nad zemljištem i nekretninama diferencirana prema spolu vlasnika, Općina Sanski Most je od Osnovnog suda u Sanskom Mostu i jednog notarskog ureda tražila izvod iz sudskog registra vezano za zadnjih stotinu upisa vlasništva nad zemljišnoknjižnim uloškom, prema spolnoj pripadnosti, te izvod vezano za zadnjih stotinu sklopljenih kupoprodajnih ugovora iz kojih se vidi struktura vlasničkih odnosa prema spolu, u svrhu izrade gender senzitivne analize.

Podaci o nosiocima prava nad zemljištem koje su upisane u zemljišne knjige Osnovnog suda u Sanskom Mostu (od 1985. do 23.11.2011.):

- Muškarci: 13.308
- Žene: 2.655

Disbalans u vlasništvu nad zemljištem koji je gore naveden može se donekle objasniti činjenicom da muškarci, koji su više vezani za zemlju kao resurs, češće obavljaju izmjenu prava vlasništva nad istom uglavnom čestom prodajom, ustupanjem na korištenje, poklonom ili nasljedstvom, dok je u slučaju žena to mnogo rijeđe jer one zemlju uglavnom naslijeđuju od roditelja i tako stižu pravo raspolaganja, i u tom slučaju rijeđe se odluče na prodaju i jako rijetko, skoro pa nikako ne kupuju zemlju, tako da uglavnom nasljedno stečenu imovinu poklone potomcima ili drugim članovima porodice. Međutim, čest je slučaj da žene prilikom nasljedstva imovine od roditelja ukoliko su u braku istu uknjiže na supruga jer je on glava porodice i time se porodični imetak dodatno proširuje, tako da i ova pojava dodatno povećava razliku u odnosu prava nad zemljištem prema spolu.

Podaci o kupoprodajnim ugovorima kojima se stiče pravo vlasništva (od 29.08.2011. do 23.11.2011.)

	Muškarci	Žene	UKUPNO
Kuporodajni ugovor	60	23	83
Ugovor o poklonu	31	11	42
Ugovor o prijenosu prava vlasništva	3	0	3

U skladu sa čl. 252 stav 1 Porodičnog zakona FBiH (Sl. novine FBiH br. 35/05 i 41/05) bračni partneri su u jednakim dijelovima suvlasnici u bračnoj stečevini (svako sa svojim dijelom od po $\frac{1}{2}$) ako nisu drukčije ugovorili.

Temeljem ove odredbe bez obzira ko od bračnih partnera je uknjižen kao vlasnik nekretnine u javnom registru, po Zakonu (ex lege) svaki od partnera je suvlasnik sa dijelom od po $\frac{1}{2}$.

Prema rješenjima napred navedenog Porodičnog zakona FBiH, čl. 263 stav 1, i imovina koju su vanbračni partneri stekli radom u vanbračnoj zajednici koja ispunjava uvjete iz čl. 3 istog Zakona, na imovinu iz prednjeg stava 1 navedenog člana primjenjuju se odredbe ovog Zakona o bračnoj stečevini.

Prednje zakonsko rješenje je interesantno jer ukoliko vanbračna zajednica ispunjava uvjete iz čl. 3 Porodičnog zakona FBiH, i imovina koju ovi partneri steknu za vrijeme trajanja ove zajednice je također njihova zajednički stečena imovina čiji su oni suvlasnici po Zakonu svako sa dijelom od po $\frac{1}{2}$.

Prema čl. 3 Porodičnog zakona FBiH vanbračna zajednica, u smislu ovog Zakona, jeste zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ukoliko je u njoj rođeno zajedničko dijete.

3.1.7. Sigurnost

Opća stopa kriminaliteta u 2010. na području Općine Sanski Most je u relativnom padu u odnosu na 2009., a u pogledu devijacija najizraženiji su imovinski delikti koji bilježe blagu stopu porasta u protekle 3 godine što se direktno može dovesti u korelaciju sa lošom socijalnom i ekonomskom situacijom na lokalnom nivou, te su pomenuti prekršaji upravo uslovljeni pobudama materijalne prirode. U skladu sa ovim može se posmatrati i činjenica da je maloljetnička delikvencija znatno porasla 2009. u odnosu na 2008. znatno porasla (čak 8 puta – sa 2 u slučaja na 16), dok se 2010. bilježi neznatno opadanje ove vrste kriminaliteta za svega jedan slučaj tokom protekle godine.

Od ostalih značajnijih prekršaja i krivičnih djela, važno je napomenuti da slučajevi prostitucije i trgovine robljem nisu uopće zabilježeni uprotekle 3 godine, a stopa slučajeva narkomanije je znatno smanjena sa 19 slučajeva u 2009. na 9 u 2010., najviše zahvaljujući Programu prevencije i suzbijanja narkomanije koji Općina Sanski Most od 2010. finansira iz budžeta i realizira u saradnji sa Općom bolnicom u Sanskom Mostu.

U protekle 3 godine, samo je 2009. zabilježeno svega 2 krvna delikta, a ostala krivična djela koja čine skoro polovinu ukupne strukture kriminaliteta su u protekle 2 godine zabilježila pad od 6%.

3.2. Analiza pravnog i regulatornog okvira i razvojnih politika

3.2.1. Analiza regulatornog okvira definiranog od strane općine

26.06.2007. Općinsko vijeće Sanski Most usvojilo je Strategiju socio-ekonomskog razvoja općine. Strategija ima 3 glavna strateška cilja sa nizom mjera koje sačinjavaju svaki od njih: Razvijena i moderna privreda sa ekološkim principima; Razvijeni i uposleni ljudski resursi; Visok stepen životnih vrijednosti i standarda građana. Strategija je rađena u saradnji sa savjetom razvojnog plana kojeg je činilo 25 predstavnika političkih stranaka, Općinski načelnik sa pomoćnicima, predstavnici privrednih subjekata, predstavnici nevladinog sektora i akademski građani Sanskog Mosta. Pored njih, angažiran je i ekspertni tim raspoređen u 6 fokus grupa. Ekspertni tim se sastojao od 35 aktera iz sva tri sektora: akademski stručnjaci, privrednici, nevladin sektor, stručna lica općinskih organa uprave. Na kraju, uključena je bila i šira javnost odnosno građani Sanskog Mosta kroz neposredno učešće u javnim raspravama i kroz dvije konferencije s ciljem direktnoh uključenja građana u proces izrade strateškog dokumenta.

Pri izradi Strategije između ostalog težilo se maksimalnom ispunjavanju principa rodne jednakosti pri participiranju u samoj izradi dokumenta što se vidi iz subjekata koji su posredno i neposredno bili uključeni.

Po pitanju regulatornih okvira i razvojnih politika ne postoje konkretni programi koji bi striktno obuhvatali mjere diferencirane prema spolnoj strukturi, niti postoje konkretniji projekti i planovi bazirani na rodnoj ravnopravnosti i afirmaciji iste. Svi planirani programi obuhvataju kompletno stanovništvo određene programske oblasti bez tendencija za bilo kakvom vrstom segregacije bilo koje grupe lokalnog stanovništva kao posebne ciljne grupe, osim u nekim programima gdje su mjere više orijentirane prema nezaposlenima, omladinskoj populaciji i stanovništvu ruralnih područja.

Kroz definirane strateške ciljeve izrađen je niz mjera za realizaciju istih, koje su usmjerene ka unapređenju postojećih i izgradnji novih ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta nosilaca lokalnog razvoja. Te mjere i kapaciteti tiču se svih lokalnih aktera diferenciranih prema oblasti djelovanja, a što se tiče, uslovno rečeno, rodno zasnovanih projekata uglavnom su to projekti u oblasti socijalne zaštite, promocije poduzetništva i jačanja civilnog društva gdje nisu u potpunosti definirane mjere i akcije prema spolnoj pripadnosti, već općenito prema cjelokupnoj socijalno isključenoj kategoriji. Nažalost, u oblasti socijalne inkluzije pri izradi razvojnih planova i programa nisu obuhvaćene žene generalno kao zasebna socijalno isključena kategorija, već su involvirane u okviru drugih uočljivijih i socijalno senzibilnijih grupa.

3.2.2. Analiza razvojnih politika općine

Dosadašnje iskustvo Općine Sanski Most po pitanju lokalnog razvoja pokazalo je niz nedostataka pri programiranju istog, a najčešće su bili u pitanju nerealni vremenski okviri i generalizirana shvatanja preuzeta iz prevaziđenog socijalističkog samoupravnog sistema. U skladu s tim pristupilo se reorganizaciji industrijskog tipa lokalne privrede u poduzetnički s ciljem jačanja privatne poduzetničke inicijative, paralelno s razvojem kapaciteta civilnog društva, gdje je socijalno i ekonomsko jačanje žena u određenom smislu, u okviru neke šire oblasti, indirektno uzeto kao jedan od razvojnih ciljeva.

Pored pomenute Strategije socio – ekonomskog razvoja, Općina Sanski Most je usvojila i Strategiju ruralnog razvoja regije Una – Sana (Sanski Most, Bosanska Krupa i Bužim) gdje je u okviru strateških ciljeva definiran niz mjera koje na direktan i indirektan način treba da unaprijede položaj ženske populacije u ruralnim područjima. Uglavnom su to mjere usmjerene ka unapređenju privatne inicijative i poboljšanja ambijenta za jačanje

ženskog poduzetništva. S druge strane, navedene mjere tiču se i oblasti socijalnog angažmana kroz zaštitu kulturno – historijskog naslijeđa gdje su žene nosioci projektnih aktivnosti.

U prilog navedenom ide i činjenica da je već implementiran niz projekata u ruralnim zajednicama koji su imali za cilj upravo jačanje ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta ženske populacije u smislu unapređenja poduzetničke inicijative kroz materijalno tehničku podršku u poljoprivrednoj proizvodnji i zaštiti starih zanata.

Pored pomenutih primjera saradnje na planu jačanja kapaciteta ženskog poduzetništva, kroz saradnju sa LAG-om Una Sana i Privrednom komorom USK, Općina Sanski Most svake godine planira budžetska sredstva namijenjena građanskim inicijativama i projektima i redovne grantove za finansiranje rada najaktivnijih udruženja na području Sanskog Mosta. Na taj način uspostavljen je jedan prilično efikasan mehanizam potpore građanskih inicijativa i svih ostalih aktivnosti koje se tiču zaštite i unapređenja prava socijalno isključenih kategorija. S druge strane, Općina putem Službe za privredu i komunalne djelatnosti i Službe za opću upravu i društvene djelatnosti koordinira i prati mogućnost apliciranja za sredstva iz međunarodnih fondova, obaviještava potencijalne aplikante iz nevladinog sektora, pruža materijalnu podršku za sufinansiranje prijedloga projekata, daje stručnu pomoć pri izradi projektnih prijedloga i monitoringu, saraduje sa nevladinim sektorom kroz proceduru javnih rasprava i sl.

3.2.3. Veza sa razvojnim politikama viših nivoa vlasti i analiza njihovog uticaja

Općina Sanski Most, kao i ostale lokalne zajednice u BiH nalazi se u izuzetno nepovoljnom položaju kad je u pitanju usklađenost regionalnih i državnih razvojnih politika sa potrebama lokalnih zajednica. Veza sa razvojnim politikama viših nivoa vlasti skoro da u potpunosti i nepostoji jer Unsko – sanski kanton nema izrađenu i usvojenu Strategiju socio-ekonomskog razvoja, a slična situacija je i sa razvojnim dokumentima sa federalnog i državnog nivoa, nebitno o kojoj se razvojnoj oblasti radi.

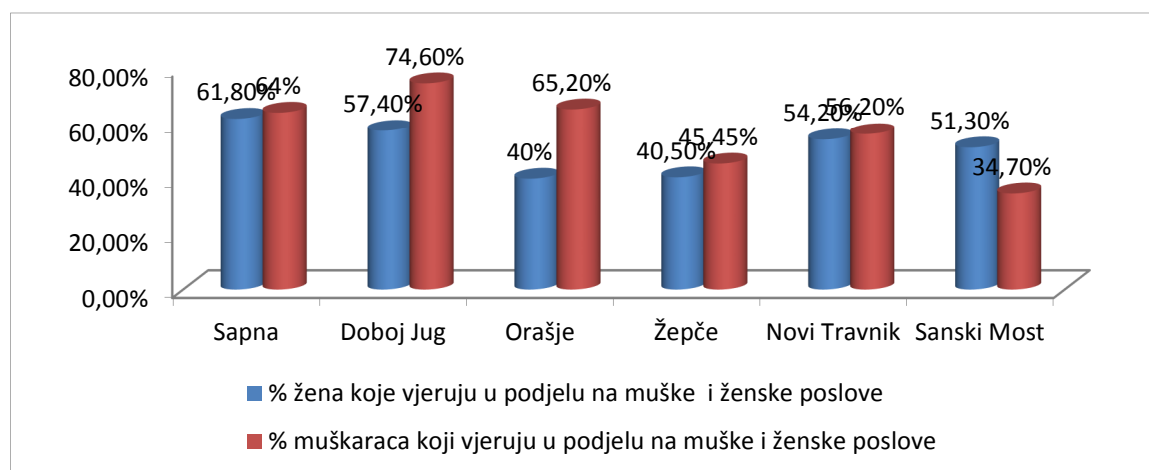
Osnovni problem leži u činjenici da su svi razvojni dokumenti viših nivoa vlasti rađeni *pro forme* da bi se ispunila određena zakonska obaveza, a pri izradi istih lokalne zajednice su bile u potpunosti isključene iz procesa i nisu uzeti u obzir potrebe i već usvojeni dokumenti općinskih organa uprave. Participatorni princip *bottom up* je u potpunosti zaobiđen i struktura razvojnih dokumenata viših nivoa vlasti je izuzetno generalizirana i uopćena, a konkretnije mjere i programi se uglavnom svode na potrebe administrativnih centara kantona i države.

Ipak, saradnja Općine Sanski Most sa višim nivoima vlasti je evidentna, a direktno se odražava kroz implementaciju razvojnih projekata finansiranih od pomenutih instanci, i kroz planiranje kapitalnih investicija u skladu sa projekcijama nadležnih ministarstava. Osnovni vid saradnje Općine Sanski Most sa višim instancama je kroz legitimne predstavnike lokalne zajednice u zakonodavnim i izvršnim tijelima kantona, entiteta i države (skupština, parlament, ministarstva i zavodi).

3.3. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije u lokalnoj zajednici

3.3.1. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije koji definiraju poziciju žene i muškarca u sferi ekonomije

Prema anketi sprovedenoj nad 80 ispitanica po pitanju ekonomskih, socijalnih i političkih odnosa u lokalnoj zajednici, zaključuje se da žene ipak znatno participiraju u sferi ekonomije i socijalnih odnosa kroz zaposlenje, rad u sindikatu, učešće u procesu političkog odlučivanja, učestvovanje u proceduri javnih rasprava i sl., ali su ipak prisutne stavovi i vrijednosti karakteristični za patrijarhalna društva, i stereotipi koji su produkt takvog društvenog ambijenta. Tu se uglavnom misli na stavove da i dalje postoje striktno diferencirani poslovi prema spolu, da je muškarac ključni donosilac odluka u domaćinstvu, naročito u ruralnim sredinama, da muškarci često učestvuju u kreiranju društvenih aktivnosti žena i sl.

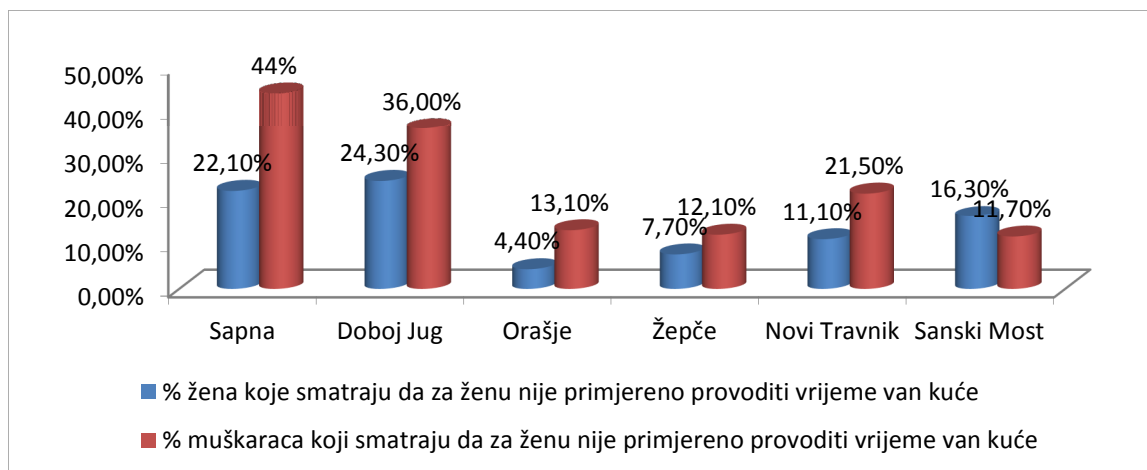

Slika 6 Mišljenje o podjeli zanimanja i poslova na muške i ženske

I dalje postoji radikalna podjela na muške i ženske poslove, s tim da su žene značajno uvidjele mogućnosti jačanja svog položaja u društvu i u skladu s tim, vrijednosti patrijarhalnog sistema vrijednosti polako slabe i evidentno je povećanje emancipiranosti žena u svim društvenim sferama.

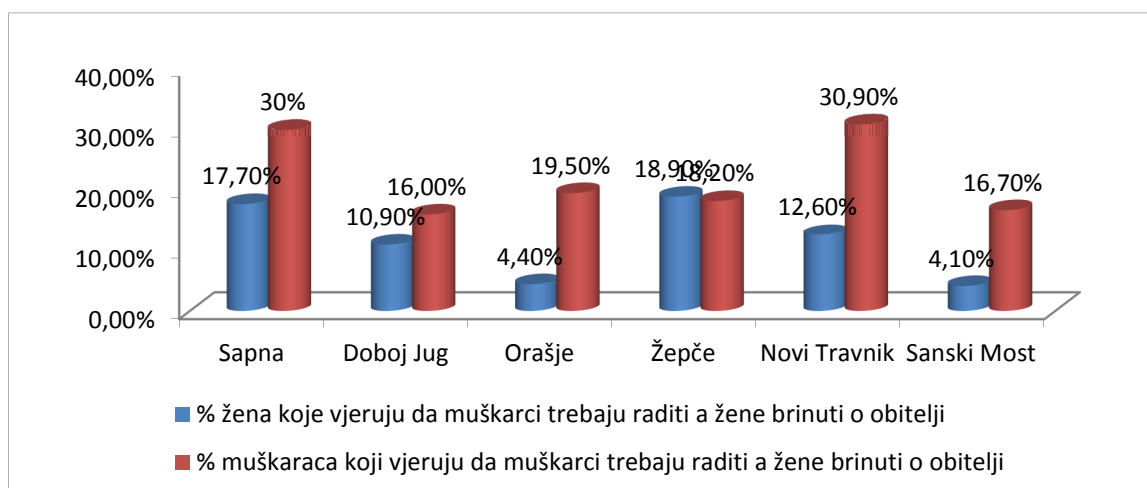
U poređenju općina koje učestvuju u projektu, općina Sanski Most je jedina općina u kojoj veći postotak žena (51,3%) nego muškaraca (34,7%) misli da postoje poslovi i zanimanja koja su isključivo muška ili isključivo ženska. Isto tako, u poređenju sa drugim općinama, u Sanskom Mostu najmanji je postotak muškaraca koji su mišljenja da postoje isključivo muška i ženska zanimanja i poslovi. Podjela zanimanja i poslova na muška i ženska je prvi korak u stvaranju nejednakosti u mogućnostima zapošljavanja žena i muškaraca. Sanski Most je primjer gdje struktura ekonomije onemogućava zapošljavanje većeg broja žena jer su poslovi koji postoje na tržištu su «muški».

S druge strane, važan faktor u kreiranju opće percepcije stavova u društvu je i religijski odnosno tradicijski faktor, naročito u ruralnim sredinama, tako da i u tom smislu imamo određeni profilirani sistem društvenih vrijednosti. To se najčešće ogleda u stavovima da, na primjer žene trebaju svoje slobodno vrijeme povoditi u društvu žena izbjegavajući druge muškarce.

Slika 7 Korištenje slobodnog vremena žena

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju da je 16,3% žena i 11,7% muškaraca mišljenja kako za ženu nije primjereno provoditi svoje slobodno vrijeme van kuće. U poređenju sa drugim općinama, u Sanskom Mostu najmanji je postotak muškaraca koji su takvog mišljenja.

Slika 8 Podjela uloga

Sa druge strane, u Sanskom Mostu imamo najmanji postotak žena (4,1%) koje su mišljenja da je mjesto i uloga žene prvenstveno briga o domaćinstvu i obitelji. Postotak muškaraca koji su mišljenja da je prvenstvena uloga žene briga o domaćinstvu i obitelji, najniži je u poređenju sa drugim općinama i iznosi 16,7%.

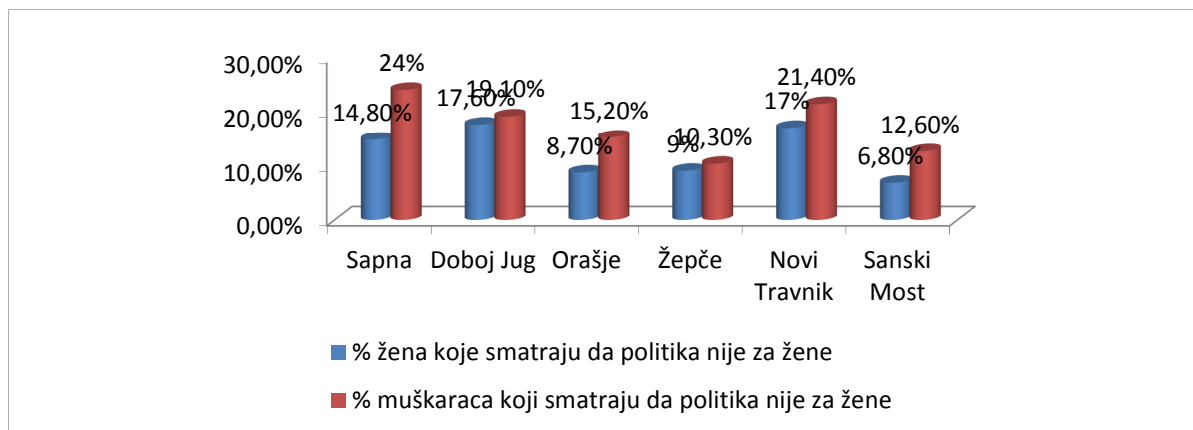
U posljednjim decenijama iskorijenjeno je mišljenje da ženska djeca ne trebaju školsku izobrazbu, očevi često imaju presudnu ulogu u kreiranju mišljenja kod ženske djece po pitanju obrazovanja, vrste posla, zasnivanja porodice i sl.

Prema rezultatima anketnog istraživanja, čak 80% ispitanica su izričitog stava da muškarac kao glava porodice ne treba donositi sve odluke bitne za domaćinstvo (od ukupnog broja 42,50% su sa sela), a 82,50% žena je izjavilo da ima određena finansijska sredstva za svoje potrebe bez obzira na visoku stopu nezaposlenosti i malu stopu neovisnosti po pitanju ostvarenja prihoda. Posebno je ohrabrujuća činjenica što više od 78% žena koje nemaju stalan izvor prihoda potpuno samostalno, bez odobrenja supruga, aktivno troši finansijska sredstava na sebe i djecu, a po pitanju zajedničkog ulaganja u domaćinstvo isti broj žena iz ove kategorije se dogovara sa suprugom. Ova činjenica može imati i dvojaku vrijednost – s jedne strane znatno je suzbijen prostor odlučivanja namijenjen isključivo muškarcima kao glavi porodice, a s druge strane porazna je činjenica da žene ipak još

nemaju puno pravo u samostalnom odlučivanju vezano za pitanja od značaja za cjelokupno domaćinstvo.

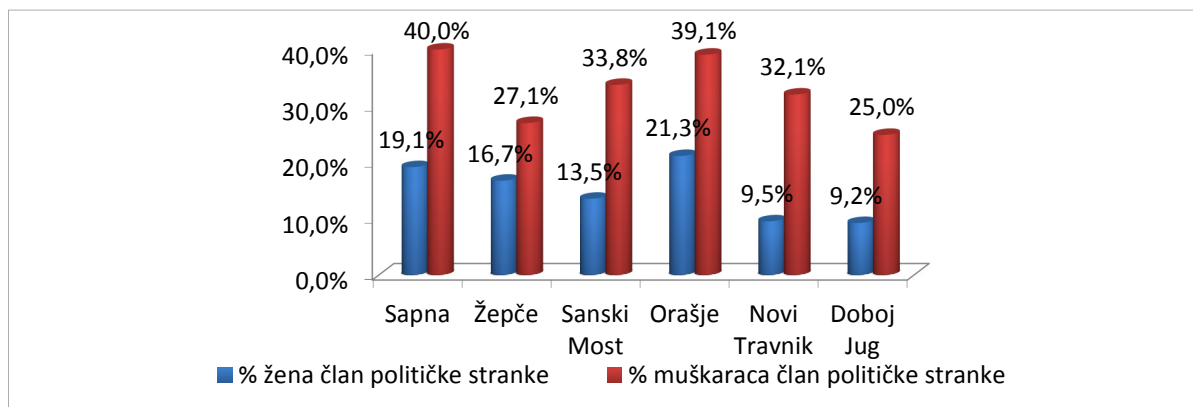
3.3.2. Kulturološke vrijednosti, društveni stavovi i percepcije koji definiraju poziciju žene i muškarca u sferi politike

U oblasti političkog djelovanja u periodu od posljednjih 15 godina, odnosno od prestanka ratnih sukoba u BiH, izgradnjom i jačanjem demokratskih institucija na lokalnim nivoima prisutan je i pozitivan trend uključivanja žena u društveno – političkim procesima na lokalnom nivou.

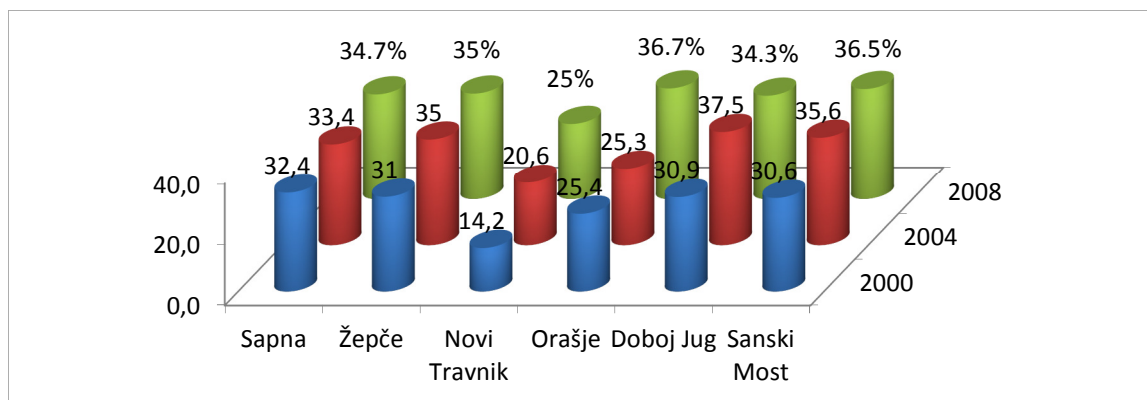
Slika 9 Percepcije o učešću žena u politici

Prema rezultatima anketnog istraživanja na području općine Sanski Most samo 6,8% žena smatra kako politika nije za žene. U poređenju sa ostalim općinama koje učestvuju u projektu, Sanski Most ima najmanji postotak žena koje su mišljenja da politika nije za žene. Da politika nije za žene misli 12,6% muškaraca iz Sanskom Mosta.

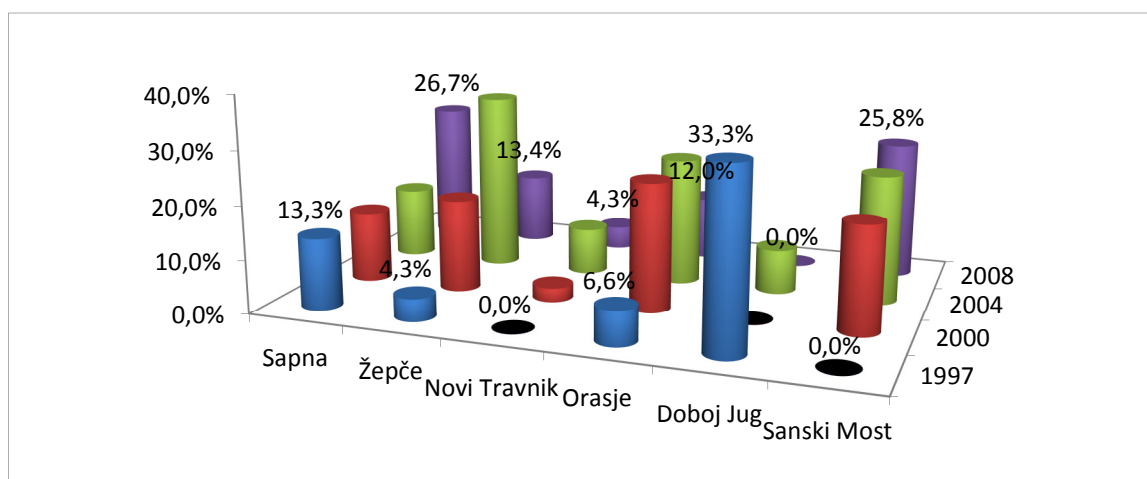
Slika 10 Članstvo u političkim strankama

Postotak žena članica političkih stranaka u općini Sanski Most je nizak i znosi 13,5%. U poređenju sa muškarcima (33,8% članova političkih stranaka), postotak politički aktivnih žena dvostruko manji. Sve političke stranke u Sanskom Mostu aktivno sprovode politiku uključivanja najmanje 30% žena u procese odlučivanja.

Slika 11 Postotak žena na izbornim listama političkih stranaka

Za lokalne izbore koji su održani 2008. godine, prosječan postotak žena na izbornim listama političkih stranaka u Sanskom Mostu iznosio je 36,5%. U poređenju sa drugim općinama koje učestvuju na projektu, općine Orašje i Sanski Most su imale najveći prosječni postotak žena na izbornim listama političkih stranaka

Slika 12 Postotak žena vijećnica u općinskom vijeću

Značaj «visokog» postotka žena na izbornim listama je djelomično relativiziran značajno manjim postotom žena koje su izabrane u općinsko vijeće. Međutim, situacija je značajno bolja nego u drugim općinama koje učestvuju u projektu. U općinama Doboj Jug i Žepče, gdje su političke stranke imale 35% i 34% žena na izbornim listama na kraju je u općinsko vijeće izabrano 13,4% u Žepču i 0% u općini Doboj Jug.

U periodu 2000. – 2008. bilježimo porast broja žena poslanica u Općinskom vijeću sa 20,0% na 25,8% u predmetnom periodu.

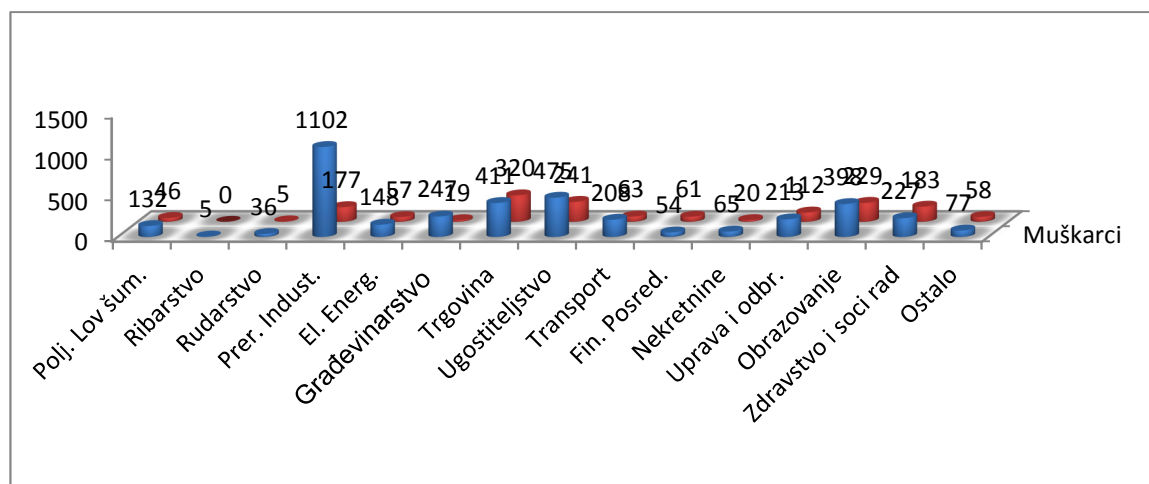
Prema rezultatima ankete, 10% ispitanica smatra da je u proteklih 10 godina prostor za aktivno učešće žena u politici smanjen odnosno značajno smanjen, a 58,75%, odnosno 13,75% ih je mišljenja da je isti prostor djelomično, odnosno značajno porastao. Po pitanju participiranja u procesu donošenja odluka na lokalnom nivou tj. učešća u procesu glasanja, žene su po pitanju opredijeljenja prema političkim partijama saglasne sa muškim dijelom populacije, ali ipak postoji iznimka po pitanju izbora kandidata u okviru istih političkih stranaka. U tom smislu žene više preferiraju ženske kandidate u odnosu na svoje muževe, pa je tako 98,75% ispitanica u anketi izjavilo da bi glasalo za ženu na kandidacijskim listama, a u 100%-om omjeru su izjavile da su žene podjednako sposobne za obavljanje rukovodećih funkcija kao i muškarci.

U cilju prevazilaženja postojećih normi i praksi koje dovode do smanjenog broja žena koje učestvuju u procesima donošenja odluka, Općina Sanski Most od 2008. godine provodi aktivnu kampanju u saradnji sa Savjetima Mjesnih zajednica kojom se nastoji znatno uvećati broj žena u procedurama javnih rasprava i javnog zagovaranja, organiziranih od strane Općine. S tim u vezi 38,75% žena obuhvaćenih anketom je izjavilo da učestvuje u procedurama javnih rasprava, a 57,50% ih učestvuje u realizaciji aktivnosti značajnih za naselje u kojem su nastanjene.

3.4. Ekonomija

3.4.1. Pregled stanja i kretanja u lokalnoj ekonomiji i tržištu rada i dostupnosti i kontroli resursa

Prema zvaničnim statističkim podacima, po pitanju zaposlenosti u proteklih 5 godina u pravilu znatno je veći broj muškaraca u sferi ekonomije nego žena i broj se kreće u intervalu 3.800 – 4.200 konkretno za mušku populaciju, odnosno 1.650 – 1.750 za ženski dio populacije koja se vodi kao zaposlena, s tim što se od 2008. god. broj zaposlenih nešto više smanjuje kod muškaraca nego u odnosu na žene.

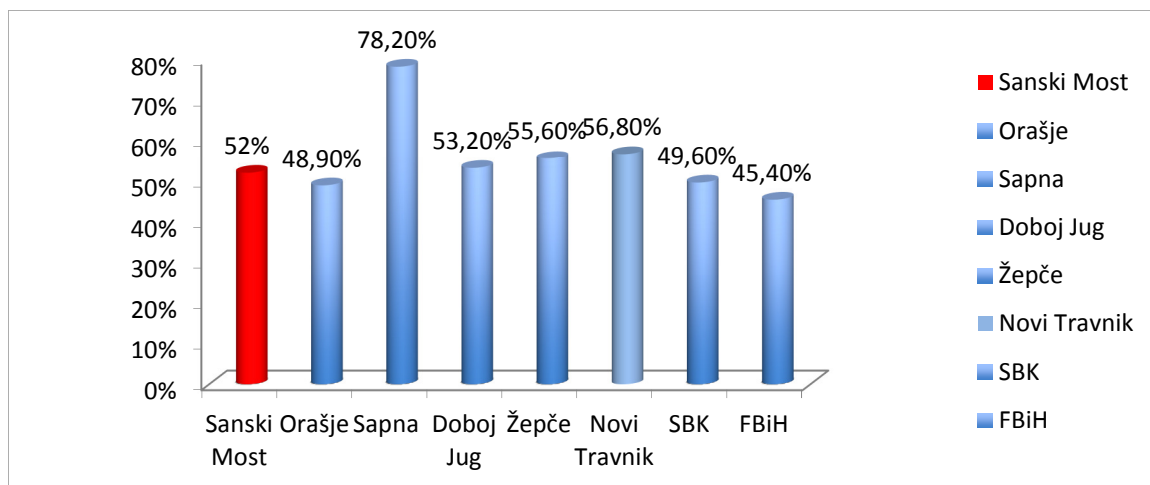

Slika 13 Broj zaposlenih žena i muškaraca po SKD u 2010. godini

Ako analiziramo zaposlenost u 2010. godini po standardnoj klasifikaciji djelatnosti vidimo da samo u djelatnosti finansijskog posredovanja imamo veći broj zaposlenih žena nego muškaraca. Za razliku od drugih općina gdje su trgovine, obrazovanje, zdravstvo i socijalni rad djelatnosti gdje ima više zaposlenih žena nego muškaraca, u općini Sanski Most nema podjele na ženske i muške poslove jer su svi muški.

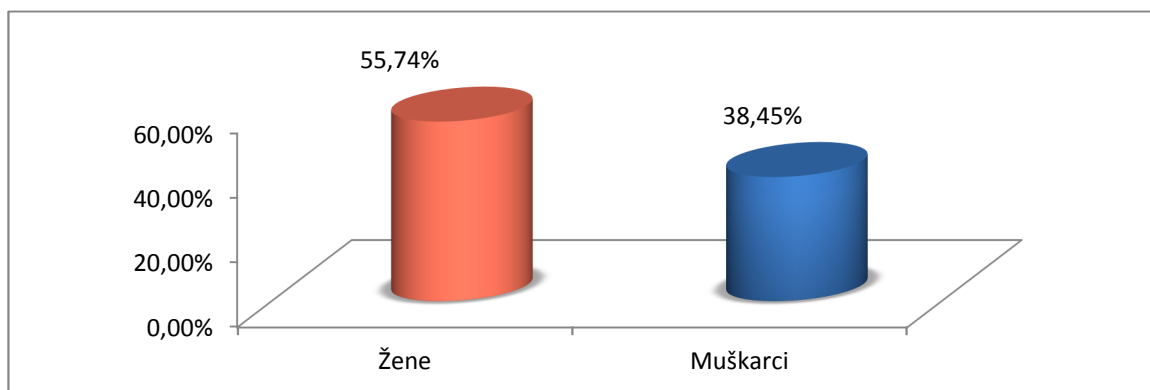
Po pitanju nezaposlenosti, muškarci također drže primat i broj nezaposlenih u proteklih 5 godina se kreće u rasponu od oko 2.040 pa do 2.500 nezaposlenih muškaraca, odnosno od 1.920 do 2.000 žena za isti period.

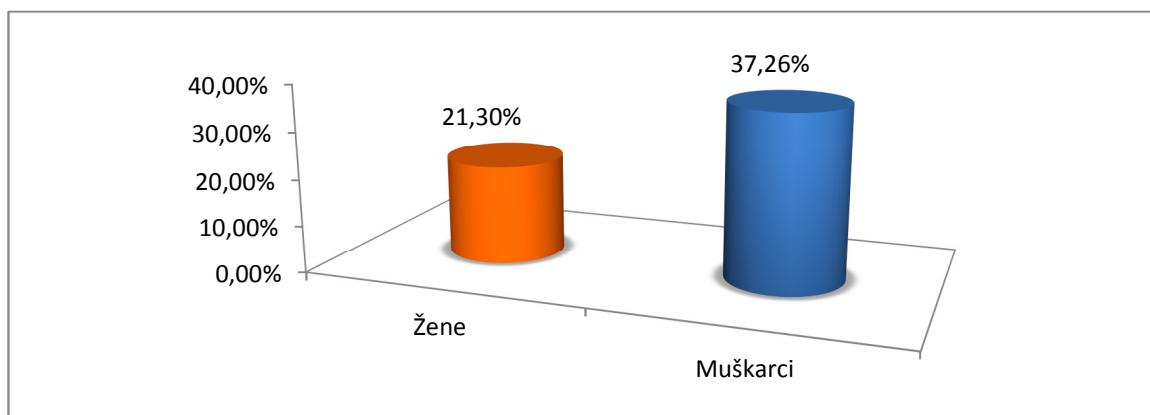
Slika 14 Usporedba stope nezaposlenosti u 2010. godini

Stopa registrirane nezaposlenosti na području općine Sanski Most je iznimno visoka i u 2010. godini iznosila je 52%. Stopa registrirane nezaposlenosti općine Sanski Most je 6,6% viša od prosječne stope registrirane nezaposlenosti na području FBiH.

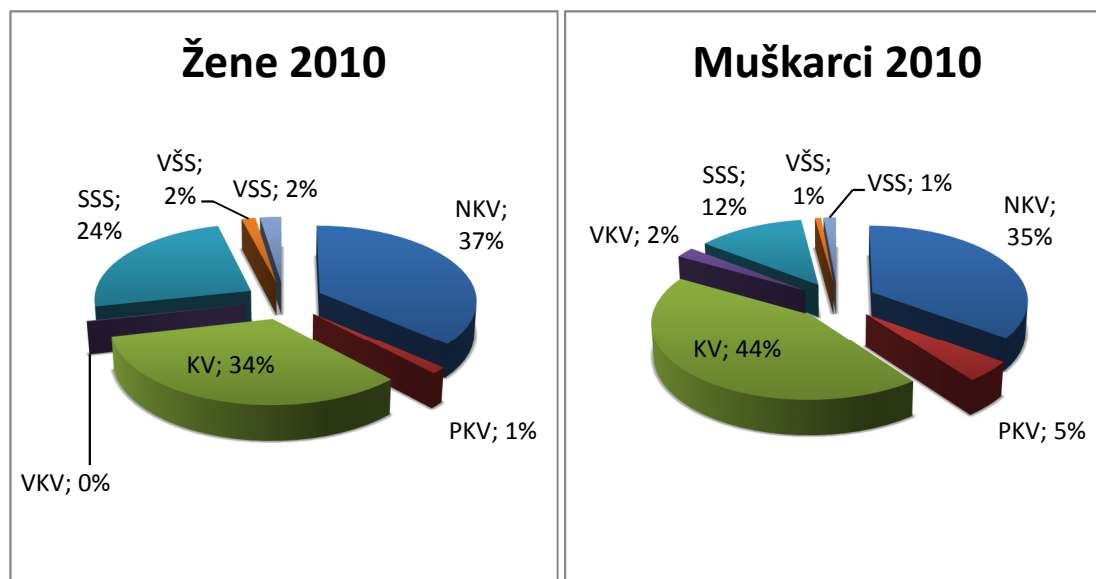
Slika 15 Stopa nezaposlenosti žena i muškaraca u 2010. godini

Stopa registrirane nezaposlenosti žena iznosi 55,74%, a muškaraca 38,45%. Međutim treba znati da veliki broj registriranih pri birou za zapošljavanje ne traže aktivno posao i registriraju se isključivo zbog zdravstvenog osiguranja i drugih socijalnih beneficija.

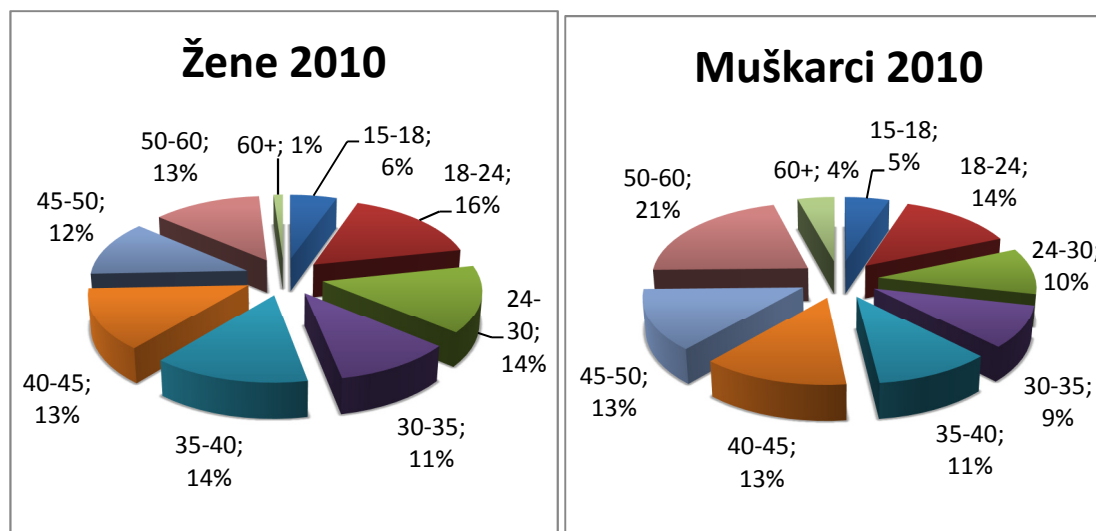
Slika 16 Stopa participacije na tržištu rada (stopa ekonomske aktivnosti) u 2010. godini

Stopa ekonomske aktivnosti žena je iznimno niska. Iako je stopa ekonomske aktivnosti značajno veća od stope ekonomske aktivnosti muškaraca, samo 37,9% muškaraca od ukupne muške populacije radne dobi učestvuje na tržištu rada.

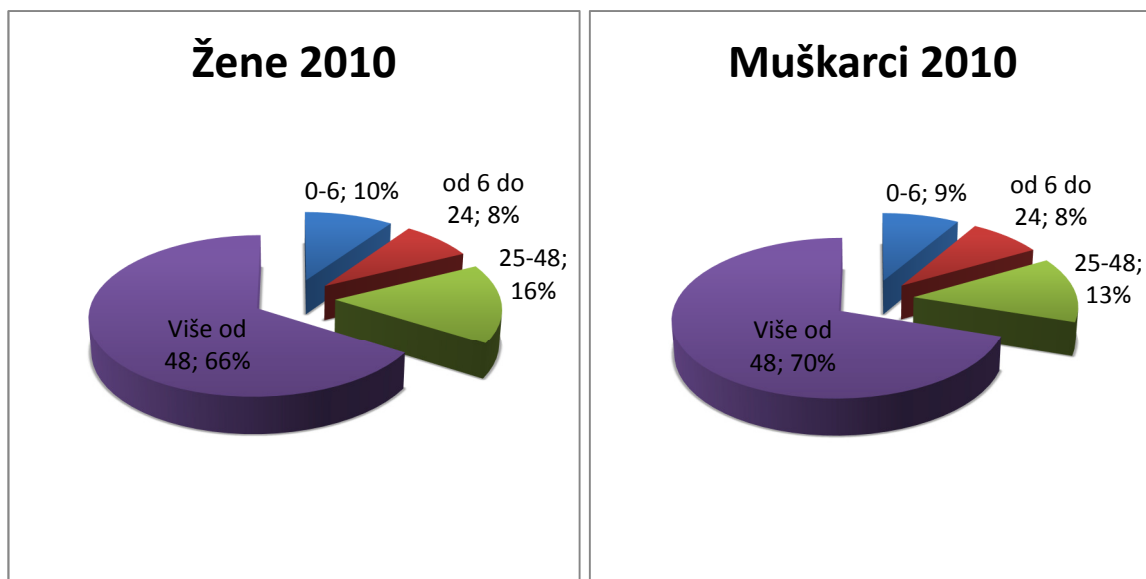
Slika 17 Obrazovna struktura registriranih nezaposlenih u 2010. godini

Obrazovna struktura registriranih nezaposlenih žena je nešto bolja od obrazovne strukture registriranih nezaposlenih muškaraca. Dok je od ukupnog broja nezaposlenih žena njih 38% sa osnovnom ili manje od osnovne škole, kod nezaposlenih muškaraca ta obrazovna skupina čini 40% od svih nezaposlenih. Dok 24% nezaposlenih žena ima srednju školsku spremu, samo 12% muškaraca ima srednju stručnu spremu. Također dvostruko više registriranih nezaposlenih žena (4%) nego registriranih nezaposlenih muškaraca (2%) ima višu i visoku školu.

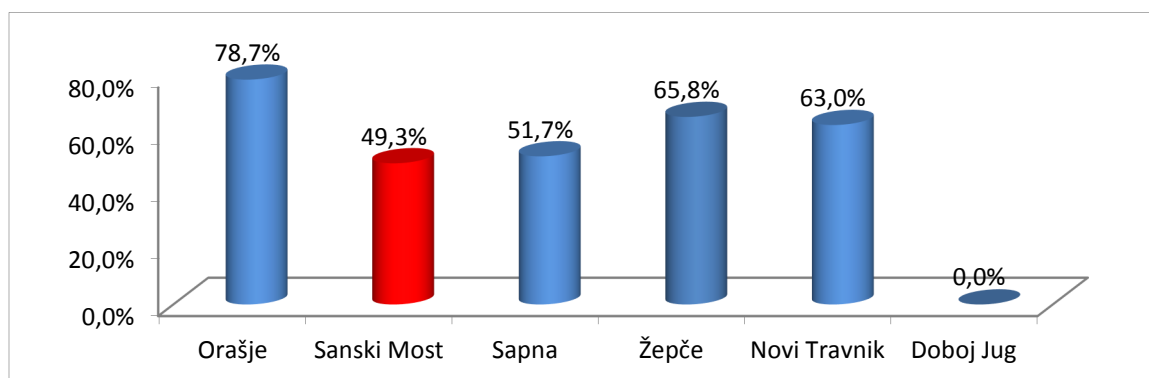
Slika 18 Struktura registriranih nezaposlenih po spolu i starosnoj dobi

Od ukupnog broja registriranih nezaposlenih žena 36% je mlađih od 30 godina. Postotak nezaposlenih muškaraca mlađih od 30 godina je značajno manji i iznosi 29%. Od ukupnog broja registriranih nezaposlenih žena 26% su starije od 45 godina. Kod muškaraca taj postotak je značajno veći i iznosi 38%.

Slika 19 Struktura nezaposlenih po dužini nezaposlenosti u 2010. godini

Većina registriranih nezaposlenih žena i muškaraca su dugoročno nezaposleni. Od ukupnog broja registriranih nezaposlenih žena njih 82% je nezaposleno duže od dvije godine. Od ukupnog broja registriranih nezaposlenih muškaraca, njih 83% je nezaposleno duže od dvije godine. Čak 66% žena i 70% muškaraca su nezaposleni duže od četiri godine.

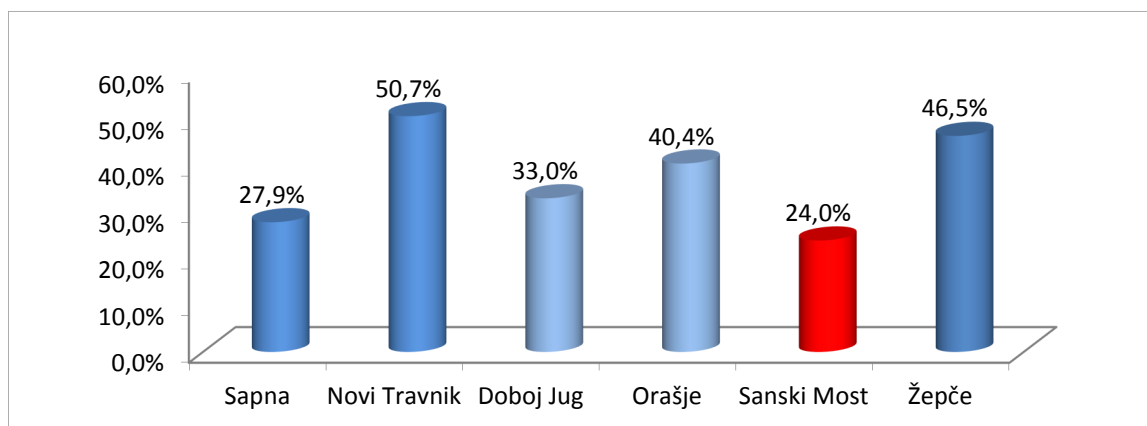
Slika 20 Postotak žena koje smatraju da su muškarci u boljoj poziciji pri zapošljavanju

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju da 49,3% žena smatra kako su muškarci u boljoj poziciji u procesu zapošljavanja. Ostala polovina smatra da su žene i muškarci u istoj poziciji jer je ekonomska situacija toliko teška da nema posla za nikoga.

Informacije dobivene kroz fokus grupe sa nezaposlenim ženama su djelomično razjasnile uzroke sadašnje pozicije žena na tržištu rada. Od 17 učesnica fokus grupe 13 ih nije tražilo posao u posljednjih mjesec dana. Prema standardima ILO-a većina registriranih nezaposlenih žena nebi imale status nezaposlene osobe pošto nisu aktivne u traženju posla. Kao razlog neaktivnosti učesnice navode nepostojanje novih radnih mjesta. Sa druge strane struktura privrede općine Sanski Most je takva da većinu poduzeća čine građevinske tvrtke i poduzeća iz metalurškog sektora.

Sve učesnice se slažu da nemaju nikakvu pomoć u traženju zaposlenja od biroa za zapošljavanje. Informacije o novim radnim mjestima dobivaju isključivo od kruga ljudi koje poznaju (obitelj, prijatelji) tako da je jedan od najbitnijih faktora koji određuju zaposlivost osobe veličina i kvalitet socijalne mreže koju ta osoba posjeduje.

Veliki broj učesnica je izjavio kako je proces traženja posla u javnim institucijama netransparentan i skup. Za prikupljanje dokumentacije koju javne insitucije traže da im se prilože pri apliciranju na posao treba oko 50 KM.

Slika 21 Postotak žena koje smatraju da poslodavci diskriminiraju žene u procesu zapošljavanja

Rezultati anketnog istraživanja ukazuju da 24% žena smatra da poslodavci diskriminiraju žene u procesu zapošljavanja. Međutim, tijekom fokus grupe, polovica učesnica je izjavila da bile izložene diskriminatorskom ponašanju od strane poslodavaca pri traženju posla. Najčešći vidovi diskriminacije su po godinama, fizičkom izgledu i eliminatorna pitanja vezana za brigu o obitelji i planiranje obitelji.

Učesnice su istaknule da su jedan od najvećih problema u zapošljavanju korupcija i nepotizam. Sa sva radna mjesta se već unaprijed zna tko će dobiti posao. Političke stranke imaju jak utjecaj na to tko će dobiti zaposlenje.

Dio učesnica je kao problem istaknuo rad u smjenama i nemogućnost usklađivanja obiteljskih obveza sa takvim radnim vremenom.

Kao najveće prepreke za dobivanje posla, učesnice naglasile sljedeće:

- Starosna dob;
- Nedostatak radnih mjesta;
- Nebriga nadležnih institucija;
- Radno iskustvo;
- Korupcija i nepotizam;
- Stručna sprema;

Kao pomoć u procesu zapošljavanja učesnice su istaknule:

- Otvaranje privrednih subjekata/privatizacija postojećih;
- Veći angažman nadležnih institucija po ovom pitanju;
- Jačanje uloge biroa rada;
- Prekvalifikacija radne snage;
- Smanjivanje doprinosa koje poslodavci plaćaju za uposlenike;
- Volontiranje radne snage;
- Rješavanje problema korupcije i nepotizma

U ruralnim područjima i dalje postoji stroga podjela na muške i ženske poslove, takod asu muškarci i dalje angažirani oko egzistencijalnih aktivnosti – obrada zemljišta i proizvodnja hrane, dok su žene nešto više angažirane oko brige za domaćinstvo i one su zadužene za održavanje tekućih poslova u okviru domaćinstva i za brigu o djeci i starijima.

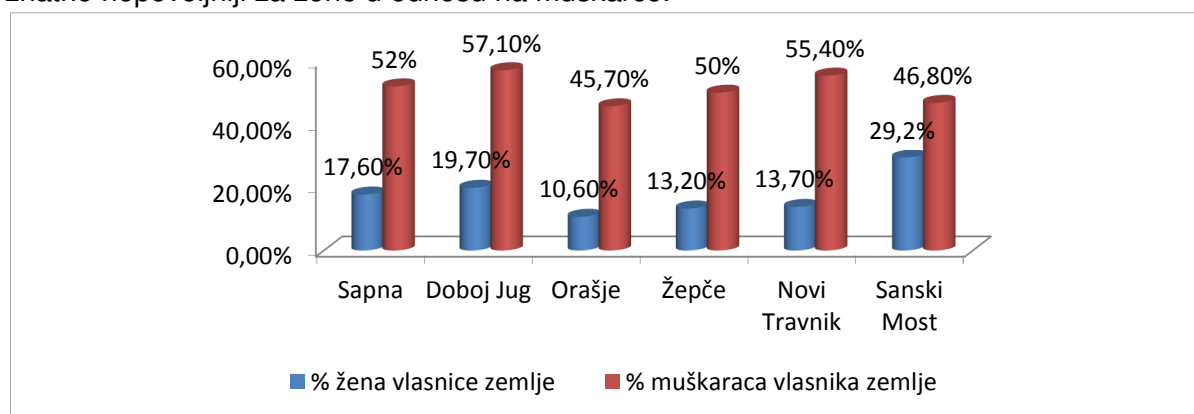
Prema podacima sprovedene ankete, samo 7,50% ispitanica je izjavilo da su formalno vlasnice poljoprivredne mehanizacije, dok što se tiče učešća u poljoprivrednim poslovima domaćinstva 66,25% izjavilo da nikako ne učestvuje, 12,50% je izjavilo da te poslove obavlja do 2 sata dnevno, 13,75% između 2-4 sata dnevno, a samo 1,25% ispitanica je izjavilo da je na poslovima poljoprivrede angažirano 6-8 sati, dok ni jedna ne radi više od 8 sati u okviru pomenutih poslova.

S druge strane, po pitanju kućnih poslova situacija je znatno izmjenjena i prema anketi ni jedna ispitanica nije nikako angažirana na poslovima ove vrste, dok njih 26,25% te poslove radi do 2 sata dnevno, 41,25% između 2 i 4 sata, 17,50% ih radi kućanske poslove između 4 i 6 sati, dok 13,75% iste poslove radi 6 i više sati dnevno. Vezano za prethodno navedeno, zabrinjavajuća je činjenica što oko 22% ispitanica koje su u braku ili vanbračnoj zajednici u anketi nije navelo nikakav odgovor vezano za učešće muževa u kućanskim poslovima i odgoju djece. Ovo se može pravdati činjenicom da znatan broj žena kojima muževi ne pomažu u ovoj vrsti poslova, baš pod uticajem stereotipa i predrasuda vezanih za ovu oblast ne želi javno da prizna činjenično stanje pravdajući to uvriježenim i nepisanim pravilom da su one direktno odgovorne za aktivnosti "unutar 4 zida".

Zvanična statistika pokazuje da je u proteklih 5 godina na području Općine Sanski Most registrirano novih 106 preduzeća od čega je svega 11 odnosno 10,38% u vlasništvu žena, a prema broju registriranih obrta u istom periodu od 311 novoregistriranih subjekata 111 odnosno 35,7% je u vlasništvu žena, a najčešće se radi o trgovačkim i ugostiteljskim radnjama i zanatskoj djelatnosti.

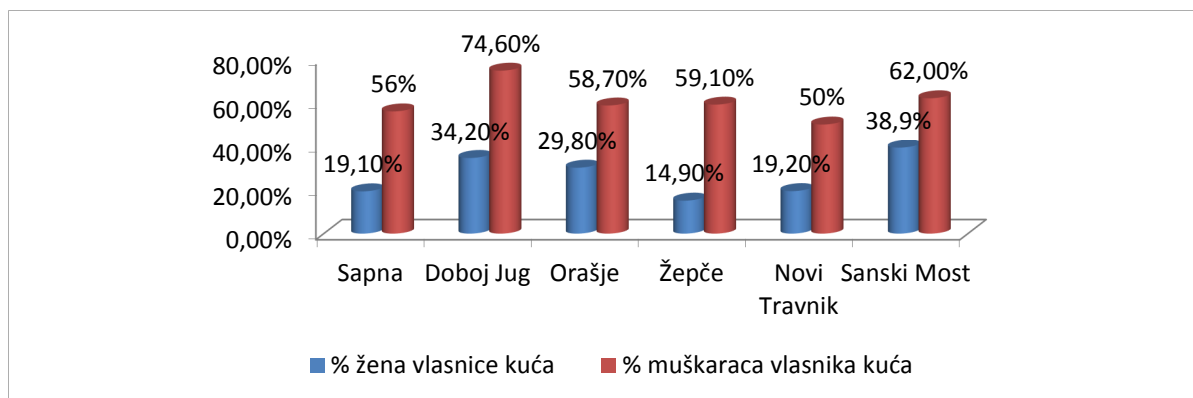
Oblast ličnih dohodaka nije nažalost spolno definiran i nema zvaničnih podataka, ali prema zakonskoj regulativi i kolektivnim ugovorima definiran je jednak iznos plate prema stručnoj spremi i radnom iskustvu, gdje spolna komponenta nije uključena kao faktor diferencije. Neznatna odstupanja su evidentna u privatnom sektoru, naročito u "sivoj ekonomiji", ali i u ovoj oblasti plate su uglavnom ujednačane prema spolu i nažalost kreću se oko zakonski predviđenog minimuma. Prema rezultatima ankete, 81,25% ispitanica je izjavilo da je zainteresirano za dodatne edukacije i programe stručne prekvalifikacije, a 58,75% ih je zainteresirano za programe samozapošljavanja, dok ipak većina – 58,75% smatra da nemaju mogućnost učestvovanja u dobro plaćenim poslovima. Obzirom da preko 77% žena smatra da poslodavci ne diskriminiraju žene pri procesu zapošljavanja, a samo 5% ih je bilo žrtva diskriminacije po ovom osnovu, slab položaj u procesu učestvovanja u dobro plaćenim poslovima se može objasniti visokom stopom opće nezaposlenosti i ekonomskom krizom u državi, ali i uvriježenom mišljenju da postoje striktno podijeljeni muški i ženski poslovi, s tim da su ženski općenito slabije plaćeni.

Dostupnost resursima i simboličkom kapitalu na vodećim menadžerskim pozicijama je znatno nepovoljniji za žene u odnosu na muškarce.

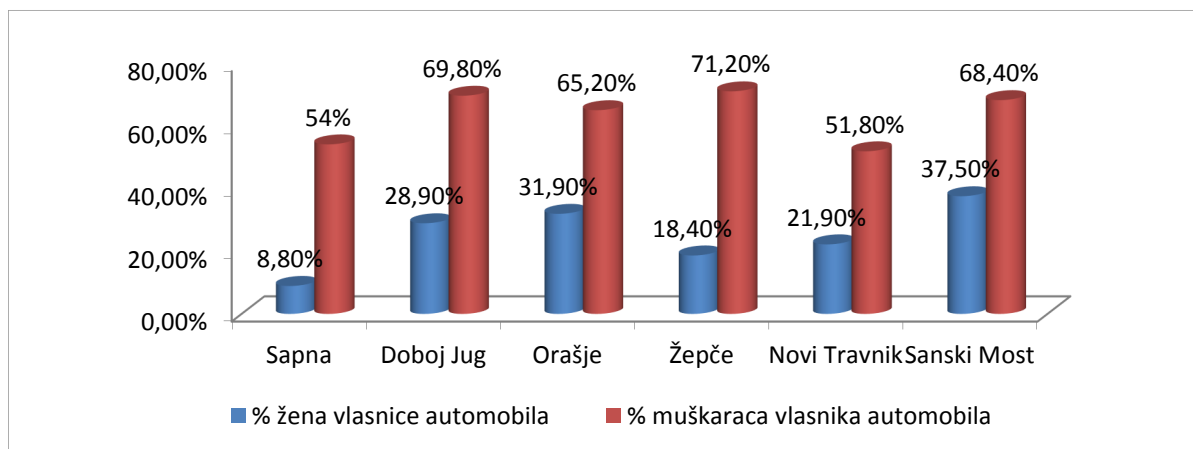
Slika 22 Vlasništvo nad zemljištem

U oblasti raspolaganja i vlasništva nad nekretninama svega 30,00% ispitanih žena je formalno vlasnik zemlje ili šume, dok je prema podacima Osnovnog suda u Sanskom Mostu od 01.01.1985. pa do novembra 2011. pravo vlasništva nad zemljištem upisano na 13.308 muškaraca i svega 2.655 žena. U poređenju sa drugim općinama, Općina Sanski Most ima najveći postotak žena vlasnica zemljišta.

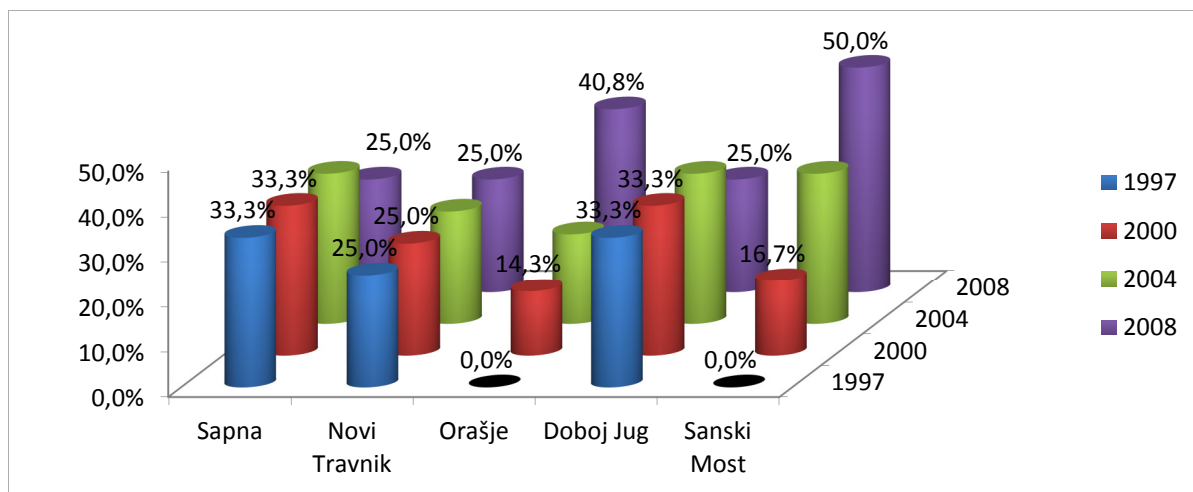
Slika 23 Vlasništvo kuća

Isto tako kada je u pitanju vlasništvo kuća, u poređenju sa drugim općinama u općini Sanski Most imamo najveći postotak žena vlasnica kuća. Prema rezultatima anketnog istraživanja 38,9% žena su vlasnice kuća. Taj procen ne odstupa značajno od zaključaka do kojih je došao općinski tim analizom ugovora i gdje su žene vlasnice 41,25% kuća i 11,25% stanova.

Slika 24 Vlasništvo automobila

Također anketno istraživanje pokazuje kako je 37,5% žena formalno vlasnik automobila, a 32,50% ih ima vlastitu ušteđevinu. Ipak, ženski dio populacije skoro pa nikako ne učestvuje u kupovini nekretnina tako da trenutni broj nekretnina u vlasništvu žena je uglavnom naslijeđen od supruga ili roditelja. Ovdje treba uzeti u obzir i činjenicu da je praksa pokazala da se u procesu podjele i nasljeđivanja imovine od roditelja maksimalno poštuje spolna ravnopravnost tako da žene u pravilu naslijeđuju jednak dio imovine kao i muški dio porodice. Nažalost, veliki broj žena nisu u mogućnosti da u praksi i raspolazu sa tom imovinom tako da najčešće pribjegavaju prodaji iste, što dokazuje i zvanična statistika, a s druge strane novac nastao prodajom stečene imovine u najvećoj mjeri učestvuje u gore pomenutoj ušteđevini s kojom žene raspolazu.

Slika 25 Postotak žena na menadžerskim pozicijama u općinskoj administraciji

Znatno bolja situacija je u oblasti menadžerskih pozicija u javnom sektoru i javnim preduzećima gdje konkretno 2000. godine skoro da i nije bilo ženskih rukovodioca, dok danas u općinskoj administraciji na prva tri nivoa pozicija 50% su žene. U poređenju sa drugim općinama, općina Sanski Most ima najveći postotak žena u menadžmentu općinske administracije.

U javnim preduzećima ovaj procenat je čak i bolji i iznosi 55,6% s tim da u ovaj podatak nisu uvrštene obrazovne institucije u kojima znatan broj žena participira na rukovodećim pozicijama. Ova činjenica se može posmatrati dvojako – prije svega u poslijeratnom periodu skoro sve rukovodeće pozicije su zauzimali muškarci uglavnom zbog principa preuzetih i socijalističkog samoupravnog sistema gdje su često skoro isti rukovodioci bili na funkciji i nakon rata. S druge strane, dominacija muškaraca u postratnom periodu se također može pravdati i činjenicom da su u vrijeme ratnih sukoba muškarci vodili vojne strukture države koje su tad bile dominantne obzirom na okolnosti, i često su isti vojni operativci u postratnom periodu preuzeli ulogu obnove i razvoja demokratskog društva.

3.4.2. Analiza ključnih aktera – zainteresiranih strana u sferi ekonomije

Javni sektor na području općine Sanski Most čini pored Općinskog organa uprave još osam javnih preduzeća i ustanova čiji je osnivač Općina Sanski Most – JU "Općinski komunalni fond za infrastrukturu i komunalne djelatnosti, JKP "Sana", JP "Vodovod i kanalizacija, JP "Gradska dvorana, JU "Centar za socijalni rad", JU "Kult Media", JU "Narodna biblioteka", JP "Radio Sana", te niz zavoda i agencija uspostavljenih na višim nivoima vlasti, javne zdravstvene ustanove i sl.

Pored navedenih subjekata značajan doprinos socio – ekonomskom razvoju općine Sanski Most daju i niz nevladinih organizacija i udruženja od kojih je znatan broj onih kojima je u fokusu djelovanja ženska populacija i osnovni zadatak im je socijalna inkluzija žena kao socijalno isključene kategorije. Najaktivniji subjekti ove vrste su:

1. Udruženje žena "Pobriježje"
2. Udruženje žena "Krajiška suza"
3. Centar za majku i dijete, stare i iznemogle osobe "Fenix"
4. Lokalna akciona grupa (LAG) "Una – Sana"
5. Centar za izgradnju mira Sanski Most
6. Fondacija AWO "Domovinska bašta"
7. Udruženje za ekonomski razvoj i zapošljavanje "Terra Sana"

Pri identificiranju problema konkretno vezanih za žensku populaciju pored gore pomenutih organizacija i udruženja značajan doprinos imaju i Općinske službe – Služba za privredu i komunalne djelatnosti i Služba za opću upravu i društvene djelatnosti. Ove dvije službe, zajedno sa poslovnica kantonálnih i federalnih zavoda i agencija predstavljaju osnovu vezu svih aktera na području općine koji se bave analizom problema i realizacijom aktivnosti, sa institucijama viših nivoa vlasti koje su pored Općine direktno nadležne za materijalnu i tehničku podršku. Ključne kategorije žena prema kojima je usmjeren rad ovih subjekata su nezaposlene, žene iz ruralnih područja, žene žrtve rata, žrtve nasilja u porodici, žene sa zdravstvenim poteškoćama, žene poduzetnice, te posebno nadarene i kreativne žene koje svoje potencijale mogu iskoristiti u svrhu kulturnog razvoja.

Pored svih pomenutih aktera, važnu sponu predstavlja i Komisija za ravnopravnost spolova pri Općinskom vijeću. Prema rješenju o imenovanju komisije definirane su slijedeće nadležnosti iste: praćenje, proučavanje i razmatranje pitanja u vezi ravnopravnosti spolova i s tim u vezi predlaganje Općinskom vijeću određenih mjera; razmatranje prijedloga građana, udruženja, institucija i organizacija za unapređenje ravnopravnosti spolova; podnošenje Općinskom vijeću mišljenja i prijedloga za rješavanje gender pitanja i izrada programa mjera i akcionih planova radi postizanja ravnopravnosti spolova u svim oblastima; koordinacija u okviru Općinskog organa uprave na otklanjanju diskriminacije bazirane na spolu i ostvarivanje jednakosti i ravnopravnosti žena i muškaraca; ostvarivanje saradnje sa drugim radnim tijelima Općinskog vijeća, Jedinim organom uprave, vladinim i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima gendera; obavljanje ostalih poslova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova.

Uvidom u kapacitete subjekata koji se bave socijalnom inkluzijom žena, njihovim iskustvom i dosadašnjim rezultatima, može se zaključiti da postoji izniman potencijal za unapređenje položaja žena i njihovim uključenjem u proces socio – ekonomskog razvoja općine, ali osnovni problem predstavlja nedovoljan protok informacija među akterima i nizak stepen koordinacije i zajedničkog nastupa prema centrima moći, tako da je ukupan učinak "razvodnjen" i nije s objektivne strane uzet u obzir.

Upravo zbog ovih nedostataka Općina Sanski Most se uključila u Projekt lokaliziranja gendera u F BiH, i kao zaključak izvodi se činjenica je potrebna hitna izgradnja i jačanje ljudskih, tehničkih i administrativnih kapaciteta nosilaca lokalnog razvoja kako bi problem socijalne isključenosti žena na lokalnom nivou ponudio konstruktivna rješenja koja će se maksimalno iskoristiti u svrhu integriranog lokalnog razvoja.

Evidentno je da postoji određeni uticaj kako samih žena tako i subjekata koji se bave njihovim problemima u procesu donošenja odluka, ali je neophodno napraviti jače mehanizme integriranog nastupa kako bi se uvećao njihov uticaj i u pristupu i kontroli nad resursima, a same mehanizme treba bazirati na partnerskom odnosu javnog, privatnog i nevladinog sektora.

3.4.3. SWOT analiza pozicije žena u sferi tržišta rada, ekonomije i dostupnosti kontrole nad resursima

Snage (Strengths)	Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Mlada, osposobljena i jeftina radna snaga - Povećanje obima visokoobrazovanih žena - Visok stepen aktivne radne snage među ženama u ruralnim područjima - Prilagodljivost situaciji kod pojave novih razvojnih inicijativa - Podrška lokalne zajednice - Iskustvo i partnerstvo u realizaciji razvojnih programa - Pozitivan trend socio-ekonomskog razvoja ruralnih zajednica - Konstantan razvoj javne infrastrukture - Tehnološka opremljenost proizvodnih procesa - Rapoloživost, raznovrsnost i atraktivnost prirodnih resursa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neinformiranost žena po pitanju zaštite prava - Nepovoljni uslovi kreditiranja - Neusklađenost sistema obrazovanja sa tržištem rada - Nizak nivo privatne poduzetničke inicijative - Neprovođenje postojećih zakonskih propisa i razvojnih planova - Nedovoljna iskorištenost ljudskih i prirodnih resursa - Negativan migracioni trend - Stroga podijeljenost poslova prema spolu - Slabe organizacijske sposobnosti proizvodnih procesa - Finansijska zavisnost lokalne zajednice
Prilike (Opportunities)	Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost neformalnog obrazovanja i stručne prekvalifikacije - Poticajni programi za zapošljavanje žena - Provedba Porodičnog zakona FBiH - Dostupnost međunarodnih investicionih fondova - Opremljenost lokalne zajednice unapređenju ekonomskog položaja žena - Mogućnost stranih investicija - Korištenje dobrih praksi iz susjednih država - Povoljan geografski položaj i mogućnost regionalne saradnje - Unapređenje turizma i poljoprivrede kao nosioca ruralnog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> - Izražena korupcija - Komplicirana procedura registracije privrednih subjekata - Visoka stopa nezaposlenosti - Ovisnost o političkim uticajima s viših nivoa vlasti - Zakonske i administrativne prepreke pri stranim investicijama - Neadekvatna zastupljenost lokalne zajednice u razvojnim ekonomskim planovima viših nivoa vlasti - Izražene odlike patrijarhalnog društva - Nedostatak finansijskih sredstava za realizaciju mjera ekonomskog jačanja žena - Česte promjene eksternih faktora (ekonomska stagnacija, nizak nivo ulaganja)

3.5. Politika i civilno društvo

3.5.1. Pregled stanja u sferama politike i funkcioniranja civilnog društva

Već nekoliko godina unazad sve političke stranke na području Općine Sanski Most aktivno uključuju žensku populaciju u proces političkog odlučivanja i donošenja odluka i sprovode intenzivnu kampanju kojom nastoje uključiti što veći broj žena u program rada stranaka i u izborni proces, čime žene na lokalnom nivou postaju značajan politički faktor.

U skladu sa gore navedenim, u posljednjih nekoliko izbornih procesa bilježi se značajan udio žena u radu Općinskog vijeća Sanski Most, ali i u samom izbornom procesu, naročito u ruralnim područjima. Prema zvaničnoj statistici, 1997. god. u Općinskom vijeću Sanski Most nije bilo žena zastupnica, ali se od 2000. god. bilježi pozitivan trend koji pokazuje da je iste godine u okviru vijeća bilo 20% žena, a već 2004., odnosno 2008. god. broj žena zastupnica je uvećan na 24%, odnosno 25,8%.

Značajan porast udjela žena u politici na lokalnom nivou također se bilježi i u porastu broja na upravljačkim pozicijama – Sekretar Općinskog vijeća i Predsjednik kluba vijećnika, tako da 1997. i 2000. god. bilježimo 14,3% žena na pomenutim pozicijama, od ukupnog broja zastupnika u Općinskom Vijeću, a već 2004. Ovaj procenat je udvostručen i iznosi 28,6% i isti procenat je zabilježen nakon izbora 2008. godine, gdje su žene obavljale funkciju Sekretara općinskog vijeća i Zamjenika predsjedavajućeg, a jedna od pet političkih stranaka koje učestvuju u radu Vijeća imaju ženu na mjestu Predsjedavajućeg kluba vijećnika.

Po pitanju upravljačkih pozicija u općinskoj administraciji, i u toj oblasti se bilježi konstantan pozitivan trend u korist ženske populacije, pa tako imamo situaciju da 1997. god. na pomenutim pozicijama nemamo žena menadžera, a 2000. god. već 17,3% upravljačkih pozicija zauzimaju žene i pozitivan trend se nastavlja i u narednom periodu pa 2004. odnosno 2008. god. ovaj procenat se uvećava na 33,3% odnosno punih 50% žena od ukupnog broja rukovodećih službenika. Danas, primjera radi, od ukupno 6 Općinskih službi žene kao rukovodioci se nalaze na čelu njih triju – Služba za opću upravu i društvene djelatnosti, Služba za privredu i komunalne djelatnosti i Služba za finansije, računovodstvo, stručne i zajedničke poslove.

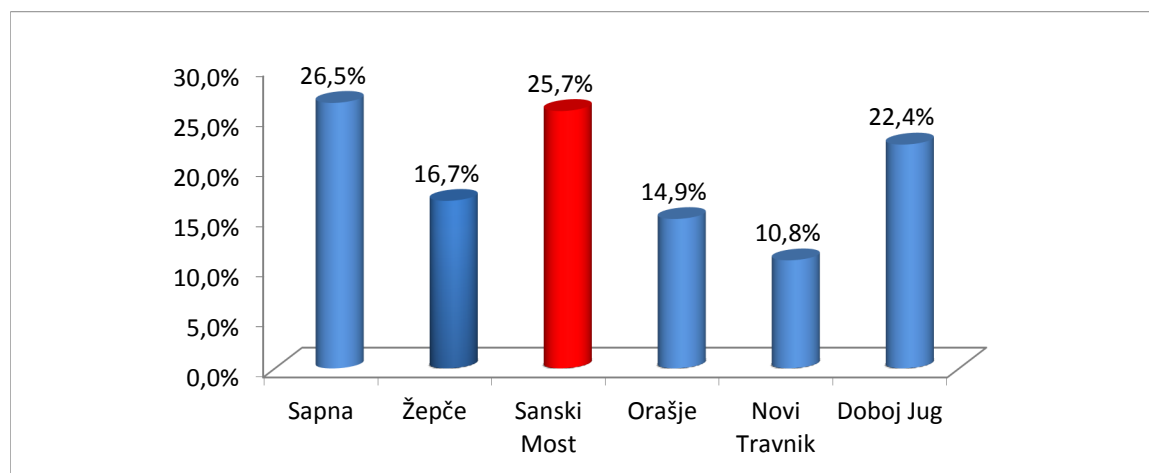
Pozitivan trend angažiranja žena na rukovodećim pozicijama, kako je gore navedeno, nastavljen je i u javnim preduzećima gdje je ovaj trend najizraženiji tako da 2000. god. na upravljačkim pozicijama na tri nova nemamo uopće žena rukovodioca, ali 2004. odnosno 2008. god. ovaj procenat iznosi 33,3% odnosno 55,6%. Kao i u slučaju menadžerskih pozicija gdje su u postratnom periodu muškarci bili u nadmoćnom položaju u odnosu na žene, i u politici se situacija bitno mijenja u korist žena upravo zbog iste činjenice da su u vrijeme ratnih sukoba muškarci bili nosioci političke moći koja je projicirana u postratnoj izgradnji demokratskih institucija i civilnog društva, pa su vremenom žene ojačale svoju poziciju i vremenom potiskivale dio muškaraca sa rukovodećih političkih položaja.

Gore navedeni podaci su u korelaciji i sa sprovedenom anketom tako da rezultati iste pokazuju da je 13,75% ispitanica izjavilo da je prostor za učešće žena u politici značajno porastao a većina odnosno 58,75% je mišljenja da je isti prostor djelomično porastao. Vezano za isto pitanje, 6,25% odnosno 3,75% smatra da je prostor za učešće žena u politici smanjen odnosno značajno smanjen.

S druge strane, analiza ankete je pokazala da žene ipak nemaju apsolutno povjerenje u svoje predstavnice u političkim subjektima na lokalnom nivou i da je i tu na sceni određena vrsta političkog oportunitizma, tako da svega 3,75% smatra da se žene snažno bore za

ravnopravnost žena u svim sferama života, 38,75% ih misli da se ravnopravno bore za prava i muškaraca i žena, 41,25% smatra da se samo djelomično bore za ravnopravnost žena, a 16,25% ih misli da se uopće ne bore za ravnopravan položaj žena u društvu. Ipak pomenuti rezultati se ne mogu apsolutizirati jer je uticaj žena na donošenje odluka srazmjern njihovom stepenu participiranja u procesu donošenja istih. U skladu s navedenim anketa je također pokazala da samo 2,50% žena smatra da žene imaju jak uticaj na proces donošenja odluka, a 26,25% smatra da žene imaju umjereno snažan uticaj u pomenutom procesu, dok čak 60,00% ih je mišljenja da žene imaju slab uticaj na političke odluke a ne smije se zanemariti ni činjenica da ih 16,25% smatra da žene nemaju uopće nikakav uticaj na političko odlučivanje u lokalnoj zajednici.

Kada je u pitanju učešće u civilnom društvu rezultati anketnog istraživanja ukazuju da je oko 25% žena članica neke od nevladinih organizacija.

Slika 26 Postotak žena učlanjenih u neku od nevladinih organizacija.

U poređenju sa općinama koje učestvuju u projektu, općina Sanski Most ima drugi najveći postotak žena učlanjenih u organizacije civilnog društva.

Fokus grupa sa ženama aktivnim u politici nam je omogućila uvid u pozadinu postojeće situacije i pozicije žena u politici i ekonomiji.

Većina učesnica smatra kako su žene u nepovoljnijem položaju od muškaraca u sferama politike i ekonomije. Razlog tome su uvriježene norme i standardi, podjela uloga, zanimanja i poslova na muške i ženske.

Na činjenicu da od 106 preduzeća u Sanskom Mostu 11 posjeduju žene, učesnice su navele da je to rezultat kombinacije više faktora: stereotipa u društvu; nedostatka finansija da žene pokrenu privatni biznis; vremenskog faktora (raspoloživost slobodnog vremena) i faktora izbjegavanja rizika;

Većina učesnica je odgovorila da žene nisu ravnopravne u politici. Od ukupno 17 vijećnika iz njihove političke partije, 5 vijećnika su žene. Nakon završetka ratnih dešavanja, muškarci iz vojnih struktura su preuzeli veliku većinu vodećih pozicija u društvu, što je uveliko uticalo na ravnopravnost

Za učesnice fokus grupe Iznenadjući je bio podatak da se 60% anketiranih žena³ ne bavi društvenim aktivizmom. Činjenicu da samo 25.8% OV-a Općine Sanski Most čine žene, učesnice objašnjavaju manjkom žena aktivnih u politici i manjkom žena na izbornim listama.

³ Rezultat iz provedene ankete u sklopu programa LGFBIH

Smatraju da su žene djelomično same krive za takvu situaciju jer nisu spremne podržati i glasati za žene. Po njihovom mišljenju, žene su nezainteresovane za uključivanje u politiku; Međutim, niti jedna od učesnica u svom političkom djelovanju nije pokušala progurati bar jednu inicijativu kod nadležnih tijela koja bi poboljšala položaj žena.

Šta je potrebno učiniti da se situacija i položaj žena u društvu popravi?

- Podrška ženama u smislu njihovog društvenog angažmana i podizanja samopouzdanja i samosvijesti;
- Promovisanjem učešća žena u politici;
- Žene same moraju imati proaktivan stav i nametati se;
- Postoji velik broj kvalitetnih žena kandidatkinja za uključivanje u politiku i političke procese;

3.5.2. Analiza ključnih aktera u sferi politike i civilnog društva

Problem položaja žena u politici i civilnom društvu je na području Općine Sanski Most uvijek obuhvaćen integrativno sa prethodno razmatranim problemom ekonomskog jačanja žena. S tim u vezi lokalni subjekti koji tematiziraju ekonomsku sferu osnaživanja žena ujedno tretiraju i uključenost žena u oblasti civilnog društva i procesu političkog odlučivanja. Parcijalne aktivnosti vezane za politički angažman žena su uglavnom sprovedene kroz Forume žena u okviru političkih partija koje participiraju u Općinskom vijeću Sanski Most.

Gender senzitivni problemi u oblasti politike do danas nisu zauzimali značajno mjesto u oblasti socijalnog angažmana, ali s druge strane uključenost žena u izgradnji civilnog društva je bila značajna komponenta dosadašnjih aktivnosti naročito u oblasti posttraumatske resocijalizacije, međuetničkog pomirenja i izgradnji tolerancije gdje su žene često bile nosioc aktivnosti upravo zbog ličnog senzibiliteta koji je ugrađen u realizirane aktivnosti, čime su pokazale više razumijevanja, volje i znanja nego muški dio populacije.

Subjekti nevladinog sektora koji najintenzivnije učestvuju u angažmanu žena u procesu izgradnje civilnog društva na lokalnom nivou su već pomenuti:

1. Udruženje žena "Pobriježje"
2. Udruženje žena "Krajiška suza"
3. Centar za majku i dijete, stare i iznemogle osobe "Fenix"
4. Centar za izgradnju mira Sanski Most
5. Fondacija AWO "Domovinska bašta"

Pored njih, značajan doprinos jačanju položaja žena u politici i civilnom društvu daje i Udruženje "Dijakom", obrazovne institucije i ostala humanitarna udruženja koja problem ženske populacije rješavaju integrativno kroz programe šire socijalne inkluzije.

Značajan kapacitet pomenutih subjekata predstavljaju uspostavljena partnerstva sa sličnim subjektima na regionalnom i međunarodnom nivou. S tim u vezi česta praksa u rješavanju problema ženske populacije je primjena znanja i iskustava iz drugih država gdje institucije liberalne i parlamentarne demokratije imaju dugogodišnju tradiciju i izgrađene mehanizme jačanja položaja socijalno isključenih kategorija.

Podršku realizaciji programa ove vrste, kao i u dosadašnjim aktivnostima pruža Općina Sanski Most putem nadležnih službi, a u određenim sveobuhvatnijim i širim programima Općina služi kao medijator sa nadležnim institucijama viših nivoa vlasti koji direktno pomažu realizaciju pomenutih programa, i ostale javne institucije čiji je osnivač Općina Sanski Most.

Najzastupljenije grupe žena u programima ove vrste su žene žrtve nasilja, žene žrtve rata, udovice – supruge poginulih boraca, samohrane majke, domaćice, porodilje i sl. Ipak, kao i u prethodnim slučajevima osnovni problem u realizaciji ovih programa, pored nedostatka finansijskih sredstava, tu je i parcijalan pristup bez dovoljno usklađene i koordinirane međusobne saradnje među glavnim akterima. I u ovom slučaju neophodno je izraditi mehanizme međusobne saradnje za integrativni pristup problemu i postojeće kapacitete unaprijediti u svrhu ujednačenog razvoja i izgradnji institucija civilnog društva na lokalnom nivou. Dosadašnja iskustva su pokazala da postoji osnovni fond znanja i organizacijskih sposobnosti, ali kapacitete treba usmjeriti u zajedničkom smjeru i koordinirati rad svih aktera pojedinačno.

Od strane lokalnih subjekata pokrenuto je niz pojedinačnih inicijativa kojima se direktno uticalo na proces donošenja odluka, a li općenito njihov uticaj nije izrazito naglašen jer kako je pomenuto položaj žena u procesu političkog odlučivanja i funkcioniranju civilnog društva nije tretiran kao poseban slučaj već u okviru širih socijalnih problema. Upravo zbog toga potrebno je izgraditi mehanizme zajedničkog djelovanja kako bi se problemi položaja žena uklopili u širi socijalni kontekst ali kao pojedinačna dimenzija koja zahtijeva posebnu pažnju i čiji rezultati mogu izuzetno doprinijeti ujednačenom socio – ekonomskom razvoju lokalne zajednice.

3.5.3. SWOT analiza pozicije žena u sferi politike i civilnog društva

Snage (Strengths)	Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Razvijena lokalna i regionalna partnerstva - Razvijen i programski orijentiran nevladin sektor - Opredijeljenost političkih partija za uključenje žena u programe rada - Visokoobrazovani kadrovi - Visok stepen tolerancije među socijalnim kategorijama - Multikulturalnost - Opredijeljenost lokalne zajednice za izgradnju civilnog društva - Značajan javni pritisak za učešće javnosti u procesu donošenja odluka 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak stepen odaziva birača - Nedostatak finansijskih sredstava - Parcijalan pristup problemu - Nedovoljna politička volja donosilaca odluka za aktivnim učešćem žena u javnom zagovaranju - Nedovoljan iskorištenost institucije mjesnih zajednica - Formalni i prevaziđeni pristup postojećih mehanizama direktnog učešća žena u civilnom društvu - Zaokupljenost žena važnijim egzistencijalnim problemima - Nedovoljno sprovođenje kampanja javnog zagovaranja
Prilike (Opportunities)	Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - Dosadašnja iskustva i rezultati rada - Prepoznat značaj problema političke uključenosti od strane žena - Afirmacija i reguliranje mjesnih zajednica - Stalne reforme zakonodavstva - Riješavanje problema na osnovu iskustava iz regiona - Korištenje mehanizma javnih rasprava za uključenje žena u proces donošenja odluka - Medijska pokrivenost i dostupnost informacionih tehnologija - Učešće obrazovnih institucija u izgradnji civilnog društva 	<ul style="list-style-type: none"> - Međustranački sukobi na lokalnom nivou - Često zanemarivanje programskih načela i vlastita promocija - Nedovoljna transparentnost rada javnih službi - Izražena korupcija i nepotizam u političkom djelovanju - Negativna percepcija javnosti o spremnosti lokalne zajednice za uključenje žena u sferu politike i civilnog društva - Neuključenost lokalnih programa izgradnje civilnog društva u šire razvojne programe na višim nivoima

3.6. Analiza općinskog budžeta

Budžet Općine Sanski Most za 2011. god. je iznosio 13.797.150,00 KM i isti je usvojen na 26. sjednici Općinskog vijeća Sanski Most održanoj 08.03.2011. god. Prema Odluci o izvršenju budžeta Općine Sanski Most za 2011. god. (Sl. glasnik Općine Sanski Most br. 02/11.) utvrđeno je da se budžet izvršava u skladu sa njegovim likvidnim mogućnostima po slijedećim prioritetima:

1. Otplate duga i kamata po pkreditima
2. Obaveze iz prethodnih godina
3. Materijal i drugi troškovi neophodni za rad Općinskih službi
4. Plaće i naknade zaposlenih
5. Naknade za rad u Općinskom vijeću i radnim tijelima Općinskog vijeća
6. Grantovi javnim ustanovama i preduzećima
7. Grantovi neprofitnim organizacijama
8. Kapitalni izdaci i grantovi
9. Ostalo

Sam dokument se usvaja prema participatornom principu gdje svi građani i javni subjekti imaju pravo uložiti primjedbe i sugestije u predviđenom periodu javnih rasprava koje su obavezne za usvajanje dokumenta ove vrste. Prema izvještajima Savjeta MZ znatan broj građana u svim naseljenim mjestima redovno učestvuje u konstruktivnoj raspravi vezano za usvajanje ovog dokumenta, a prema anketi sprovedenoj u svrhu izrade ove situacione analize, 38,75% ispitanica je izjavilo da učestvuje u javnim raspravama organiziranim od strane Mjesnih zajednica. Primjedbe sa javnih rasprava se upućuju nadležnoj službi za finansije i prijedlog budžeta sa uvrštenim primjedbama se upućuje Općinskom vijeću na usvajanje.

Struktura i iznos prihoda i rashoda za 2011. god.:

Red. br.	Opis stavke	Iznos (KM)
1. POREZNI PRIHODI		
1.1.	Porezi na dobit pojedinaca	12.000,00
1.2.	Porez na dohodak	10.000,00
1.3.	Porez na imovinu	1.277.000,00
1.4.	Domaći porezi na dobra i usluge	39.000,00
1.5.	Prihodi od poreza na dohodak fizičkih lica	500.000,00
1.6.	Prihodi od indirektnih poreza sa jedinstvenih računa	4.160.000,00
1.7.	Ostali porezi	2.000,00
2. NEPOREZNI PRIHODI		
2.1.	Prihodi od od poduzetničkih aktivnosti i imovine i prihodi od pozitivnih kursnih razlika	1.688.000,00
2.2.	Neporezni prihodi	1.955.150,00
3. POTPORE		
3.1.	Potpore od ostalih nivoa vlasti	2.144.000,00
4. PRIMICI		
4.1.	Primici	2.000.000,00
UKUPNO (1-4)		13.797.150,00
5. TEKUĆI IZDACI		
5.1.	Bruto plaće i naknade	2.096.000,00
5.2.	Naknade troškova zaposlenih i vijećnika	542.000,00
5.3.	Doprinosi poslodavca	220.000,00
5.4.	Izdaci za materijal i usluge	1.023.500,00

5.5.	Tekući izdaci – grantovi drugim nivoima vlade	2.571.700,00
5.6.	Grantovi javnim preduzećima i ustanovama	1.311.000,00
5.7.	Grantovi neprofitnim organizacijama	950.500,00
5.8.	Kapitalni grantovi organizacijama	4.242.650,00
5.9.	Vanredni rashodi	382.800,00
5.10.	Kapitalni izdaci	357.000,00
5.11.	Neizmirene obaveze u 2010. god.	100.000,00
UKUPNO RASHODI		13.797.150,00

Detaljnijom analizom budžetske potrošnje može se zaključiti da se budžetska sredstva usmjeravaju u nekoliko sektora – infrastruktura, zdravstvo, poljoprivreda, turizam, kultura, sport, obrazovanje, socijalna zaštita, a unutar svakog sektora sredstva su usmjerena prema tačno definisanim programima i projektima koji nisu spolno diferencirani već obuhvataju oba spola istovremeno a prioritet pri realizaciji sredstava imaju projekti prema redoslijedu rangiranom u planu kapitalnih investicija (PKI).

Prednost pri dodjeli sredstava imaju subjekti čiji programi uključuju što veći broj korisnika s naglaskom na socijalno isključene kategorije oba spola, i projekti koji direktno potiču socijalni i ekonomski rast, zapošljavanje i promociju općine Sanski Most u regionalnim i međunarodnim okvirima.

Svi projekti i programi koji se finansiraju iz općinskog budžeta podjednako zadovoljavaju oba spola, a pri realizaciji granta za udruženja i građanske inicijative raspisuje se javni poziv za dodjelu sredstava na osnovu kvalitete ponuđenih projekata, a kao jedan od uslova koji se moraju ispoštovati pri odabiru korisnika je i uslov da projekt između ostalog mora uključivati korisnike oba spola. Pored navedenog, implementirani su i posebni programi i projekti koji su posebno usmjereni na unapređenje položaja specifičnih socijalno isključenih kategorija – projekti promocije ženskog poduzetništva, projekti pomoći djeci sa posebnim potrebama, projekti poticaja zapošljavanju ratnih vojnih invalida i sl.

U toku je izrada prijedloga Sporazuma saradnje Općine Sanski Most sa organizacijama civilnog društva koji će međusobno definirati obostranu saradnju prava i obaveze potpisnica sporazuma, čije je potpisivanje planirano za početak 2012. godine. Općina Sanski Most će u nacrtu budžeta za 2012. god., pored dosadašnjih grantova za podršku nevladinom sektoru, uvrstiti i poseban grant za sufinansiranje projekata za koje apliciraju organizacije civilnog društva s područja Sanskog Mosta prema drugim donatorskim subjektima. Općina će preuzeti obavezu sufinansiranja svih odobrenih projekata u iznosu od 15%, a pored ostalog pružit će i neophodnu stručnu pomoć pri izradi projektnog prijedloga. Stupanjem ovog sporazuma na snagu sva udruženja na području općine, pa tako i subjekti koji se indirektno bave unapređenjem prava žena dobit će institucionalnu podršku za aktivnosti usmjerene ka višim instancama i prema međunarodnim subjektima.

U skladu sa strateškim dokumentima, budžetska politika općine Sanski Most koncipirana je u cilju unapređenja socio-ekonomskog razvoja sa fokusom na sektore infrastrukture, zdravstva, poljoprivrede, turizma, kulture, sporta, obrazovanja, te socijalne zaštite. Budžet Općine Sanski Most za 2011. godinu iznosio je 13.797.150,00 KM, od čega su poreski prihodi 6.000.000,00 KM, neporeski prihodi 3.643.150,00 KM, potpore od ostalih nivoa vlasti iznose 2.144.000,00 KM, te primici iznose 2.000.000,00 KM.

Što se tiče rashodovne strane budžeta (ukupni rashodi za 2011. godinu iznose 13.797.150,00 KM što je u skladu sa prihodovnom stranom budžeta), nije rađena rodna analiza budžetskih stavki. Specifično, ne postoji rodna statistika rashoda (npr. ko je korisnik javnih rashoda i u kojoj mjeri). Obzirom da se trenutno ne radi rodna analiza budžeta kao prvi korak, ne može se konstatovati u kojoj mjeri javna budžetska sredstva (kroz programe i

projekte) zadovoljavaju potrebe i žena i muškaraca (djevojčica i dječaka). Međutim, iako se nije radila sistematska rodna analiza budžeta, općina Sanski Most je prikupila podatke rodno razvrstane pokazatelje za dvije oblasti u sektoru poljoprivrede – subvencije za proizvodnju mlijeka, te odobrena sredstva po osnovu regresiranja kamata za poljoprivredne proizvođače.

Razvoj poljoprivrede je istaknut je kao jedan od strateških ciljeva općine Sanski Most, te se ova oblast kontinuirano finansira iz općinskog budžeta. Kao stalna mjera, iz budžeta se kontinuirano izdvaja Subvencija za proizvodnju mlijeka, koja se daje individualnim poljoprivrednim proizvođačima iz budžeta Općine. Tako je u 2011. godini iz budžeta planirano 80.000,00 KM, a utrošeno 57.749,19 KM (izvršenje). Od ukupnog izvršenja, 57.749,19 KM, finansirano je 350 individualnih poljoprivrednika, od čega su 92 (26.3%) žene i 258 (73.7%) muškarci. Obzirom da su svakom poljoprivredniku dodijeljene individualne sume, subvencije za 92 poljoprivrednice iznosile su 13.170,00 KM (22.8%), dok su subvencije za 258 poljoprivrednika iznosile 44.579,19 KM (77.2%), što je skoro potpuno u skladu sa brojem poljoprivrednika /poljoprivrednica koji primaju subvenciju (što ukazuje na to da je dodijeljeni iznos skoro isti u slučaju poljoprivrednika i poljoprivrednica).

Takođe, iz budžeta za 2011. godinu, izdvojena su sredstva po osnovu regresiranja kamata za poljoprivredne proizvođače u ukupnom iznosu od 7.268,12 KM, od čega su finansirana 33 individualna poljoprivrednika. Od njih 33 koji su dobili sredstva, njih 9 (27.3%) su žene dok su 24 muškarci (73.7%). Obzirom da su svakom poljoprivredniku dodijeljene individualne sume, dodijeljena sredstva za 9 poljoprivrednica iznosila su 2.441,54 KM (33.6%), dok su dodijeljena sredstva za 24 poljoprivrednika iznosila 4.826,58 KM (66.4%), što je skoro potpuno u skladu sa brojem poljoprivrednika /poljoprivrednica koji primaju subvenciju (što ukazuje na to da je dodijeljeni iznos skoro isti u slučaju poljoprivrednika i poljoprivrednica).

Imajući u vidu podatke sprovedene ankete pri pripremi GSSA-a, to jest da je samo 7.5% ispitanica izjavilo da su formalno vlasnice poljoprivredne mehanizacije, dok je 66,25% izjavilo da učestvuje u poljoprivrednim poslovima domaćinstva, navedena rodna analiza budžeta se uklapa u cjelokupnu sliku učešća žena u sektoru poljoprivrede.

4. LOKALNI GENDER AKCIONI PLAN

4.1. Uvod

Uvidom u Gender situacionu analizu, analizom općinskog budžeta, te na osnovu pregleda stanja prikazanog kroz terensku anketu i fokus grupe dolazi se do niza zaključaka o trenutnom položaju žena u odnosu na muškarce u lokalnoj zajednici koji mogu poslužiti kao polazne pretpostavke za izradu Gender akcionog plana Općine Sanski Most.

Obzirom da program osnaživanja žena ima dvije dimenzije – političko i ekonomsko osnaživanje, i ključni problemi mogu se klasificirati u pomenute kategorije tako osnovni presjek ključnih problema uključuje:

1. Politika:

- 1.1. Znatno manja zastupljenost žena u politici na lokalnom nivou u odnosu na muškarce – nedostatak političke inicijative
- 1.2. Nedovoljno izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti nevladinog sektora koji se bavi unapređenjem rodne ravnopravnosti
- 1.3. Nerazvijena javna svijest i izraženo nerazumijevanje principa rodne ravnopravnosti u procesu pristupa javnim resursima i dostupnosti usluga

2. Ekonomija:

- 2.1. Manja zaposlenost žena u odnosu na muškarce – nepovoljna struktura privrede
- 2.2. Neusklađenost sistema obrazovanja na lokalnom nivou sa tržištem rada – nedostatak adekvatnih programa prekvalifikacije
- 2.3. Veliki udio dugoročno nezaposlenih žena

4.2. Definicija ključnih problema

1.1. Znatno manja zastupljenost žena u politici na lokalnom nivou u odnosu na muškarce

Prema rezultatima anketnog istraživanja, svega 13,50% žena se izjasnilo da su članice neke od političkih stranaka na lokalnom nivou, iako se njih svega 6,80% izjasnilo da politika nije za žene, što je najniži postotak među svih sedam općina obuhvaćenih projektom. S druge strane od 1996. godine do danas, tokom svih izbornih ciklusa, bilježi se konstanta po pitanju povećanja broja žena na listama političkih stranaka i među izabranim poslanicima u općinskom vijeću (od 0,00% 1996. godine do 25,8% 2008. godine). Iako posljednji podaci pružaju donekle optimističnu sliku po pitanju političkog angažmana žena na lokalnom nivou, ipak situacija je daleko kompleksnija i nepovoljnija ukoliko se uzme u obzir da žene generalno u proteklih pet godina čine preko 50% ukupne populacije općine Sanski Most.

Situacija na lokalnom nivou po pitanju ovog problema je direktno projicirana sa viših nivoa vlasti i ovakvo stanje je otprilike isto i u ostatku Bosne i Hercegovine uz neznatna odstupanja u drugim općinama. Osnovni problem leži u općoj društvenoj klimi i općim prihvaćenim stavovima o politici kao društvenom procesu. Činjenica je da se žene puno manje angažiraju pored politike i u oblasti poduzetništva tako da se donekle može zaključiti da ženska populacija u odnosu na muškarce u društvu više nastupa s većom dozom opreza i sigurnosti, odnosno ne teži procesima gdje je rizik sastavni dio, a pored toga politika podrazumijeva određeni nivo međusobnog sučeljavanja tako da žene po prirodi stvari puno

manje teže sukobu i kod njih je puno više prisutan strah od neuspjeha koji je po sebi društveno neprihvatljiv.

Problem dodatno dobija na značaju ukoliko se uzme u obzir da prema procjenama u proteklih pet godina žene u dobi 15 – 64 god. starosti, odnosno u najproduktivnijoj životnoj dobi, predstavljaju većinu u odnosu na muškarce, i ukupan broj žena pomenute starosne kategorije iznosi u prosjeku preko 17.000 u proteklih pet godina.

U cilju rješavanja ovog problema, odnosno u svrhu povećanja broja žena u politici na lokalnom nivou i općenito u procesu donošenja odluka glavni nosioci aktivnosti trebaju biti Općina u saradnji sa savjetima Mjesnih zajednica, a s druge strane općinske organizacije političkih stranaka, subjekti nevladinog sektora i obrazovne institucije. Ovim multidisciplinarnim pristupom problem bi se riješio dvojako – proaktivnim kampanjama i izradom kvalitetnih programa uključivanja žena u oblast politike pored samog angažmana žena dodatno će se unaprijediti i kvalitet donesenih odluka čime bi se izbjegla situacija da se žene politički aktiviraju samo *pro forme* u cilju popunjavanja određenih kvota, bez aktivnog participiranja u kreiranju i donošenju odluka i uvažavanja prijedloga i mišljenja.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 1.1.1. Program edukacije i unapređenja vještina predstavnica javnog i političkog života lokalne zajednice
- 1.1.2. Promotivna kampanja "Budi žena – budi dio rješenja" – afirmacija glasača apstinenata
- 1.1.3. Javna tribina "Uključivanje žena u program rada mjesnih zajednica"

1.2. Nedovoljno izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti nevladinog sektora koji se bavi unapređenjem rodne ravnopravnosti

Na području općine Sanski Most trenutno je registrirano 113 aktivnih organizacija civilnog društva od kojih je pet registrirano kao organizacije koje se bave unapređenjem rodne ravnopravnosti, a pored njih aktivno je još desetak drugih organizacija i udruženja koje u okviru svojih redovnih aktivnosti dijelom obuhvataju i problem socijalne inkluzije žena.

Gender senzitivni problemi u oblasti politike do danas nisu zauzimali značajno mjesto u oblasti socijalnog angažmana, ali s druge strane uključenost žena u izgradnji civilnog društva je bila značajna komponenta dosadašnjih aktivnosti naročito u oblasti posttraumatske resocijalizacije, međuetničkog pomirenja, promociji tradicije, vjerovanja i kulturnog stvaralaštva i izgradnji tolerancije gdje su žene često bile nosioci aktivnosti upravo zbog ličnog senzibiliteta koji je ugrađen u realizirane aktivnosti, čime su pokazale više razumijevanja, volje i znanja nego muški dio populacije.

Imajući u vidu broj aktivistkinja u subjektima nevladinog sektora, postignute rezultate, te materijalnu podršku koja se realizira kroz grantove općinskog budžeta namijenjene podršci neprofitnih organizacija i udruženja (u prosjeku oko 1.000.000,00 KM u posljednje tri godine) na području lokalne zajednice postoji neophodna baza ljudskih kapaciteta i mreža sudionika u procesu unapređenja rodne ravnopravnosti koja nije dovoljno iskorištena u punom kapacitetu. U ovom kontekstu posebno je bitna činjenica da zbog socio – ekonomske krize na području cijele Bosne i Hercegovine i regiona, sa tendencijom smanjenja općinskog budžeta u toku proteklih godina dolazi i do značajno manje materijalne podrške organizacijama civilnog društva koja je samo u protekle tri godine rapidno opala sa 1.529.390,00 KM u 2009. godini na 624.672,00 KM u 2011. godini.

Proces europskih integracija koji sve više zahvata sve nivoe vlasti i institucije Bosne i Hercegovine direktno se reflektira i na način poslovanja organizacija civilnog društva kojima se otvara niz novih razvojnih perspektiva – od pristupa fondovima predpristupne pomoći do umrežavanja i uključivanja u europske asocijacije i forume.

Saradnjom i koordinacijom između Općine, lokalnih organizacija civilnog društva i nadležnih državnih i entitetskih institucija otvara se nova perspektiva jačanja kapaciteta neophodnih za unapređenje rodne ravnopravnosti i jačanja položaja žena u procesu donošenja odluka. S druge strane europska perspektiva Bosne i Hercegovine omogućava lokalnim udruženjima da razmjenom iskustava i promocijom primjera dobre prakse od strane partnerskih organizacija iz EU razviju mehanizme zaštite prava žena na europskim principima i ugrade ih u osnove socio – ekonomskog razvoja lokalne zajednice.

Jačanjem kapaciteta organizacija civilnog društva općinska administracija dobija pouzdane i kvalitetne socio - ekonomske partnere što za krajnji rezultat treba da ima uravnotežen i integriran lokalni razvoj i podjednaku raspodjelu dužnosti i zadatka u procesu implementacije programa usmjerenih na unapređenje rodne ravnopravnosti.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 1.2.1. Organiziranje radionica iz oblasti PCM-a
- 1.2.2. Tehničko opremanje organizacija civilnog društva usmjerenih na unapređenje prava žena
- 1.2.3. Promocija primjera dobre prakse u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti – iskustva zemalja okruženja

1.3. Nerazvijena javna svijest i izraženo nerazumijevanje principa rodne ravnopravnosti u procesu pristupa javnim resursima i dostupnosti usluga

Na temelju općeprihvaćenih društvenih stereotipa široko je rasprostranjena podjela socijalnih uloga između muškaraca i žena koje se ne očituje samo u sektoru podjele rada već i u oblasti svakodnevnih društvenih procesa počevši od općeprihvaćene uloge žene kao internog skrbnika porodice i domaćinstva dok je s druge strane muškarcu pripala uloga isključivo eksternog skrbnika – žena se brine o svakodnevnim aktivnostima unutar domaćinstva, dok je muškarac detektiran kao subjekt koji ostvaruje prihode na osnovu kojih domaćinstvo egzistira.

Ovom osnovnom podjelom društvenih uloga direktno je uslovljena i dostupnost javnih resursa i usluga, naročito u ruralnim područjima. Politički i društveni aspekt ove podjele ogleda se u nedostatku učešća ženske populacije u osnovnim procesima odlučivanja na najnižem lokalnom nivou jer se žene u kreiranju lokalne politike često unaprijed isključuju kao nebitna društvena kategorija, odnosno kao kategorija kojoj je unaprijed određena društvena uloga koja je generacijski predodređena.

Kao rezultat postojećeg stanja stvorena je situacija koja ima za rezultat činjenicu da se većina inicijativa s ciljem unapređenja kvaliteta života pokrenuta od strane ženske populacije često uzima s rezervom odnosno kao alternativa dominantno muškim inicijativama koje su unaprijed društveno prihvatljive i u kojima je hijerarhija potreba i vrijednosti relativno konstantna i kao takva teško je podložna bilo kakvim promjenama.

Važan faktor u kreiranju opće percepcije stavova u društvu predstavlja tradicijski faktor, naročito u ruralnim sredinama, tako da i u tom smislu imamo određeni profilirani sistem društvenih vrijednosti sa izraženim patrijarhalnim konotacijama. U tom smislu žene su

diskreditirane u procesu donošenja osnovnih čak i vitalnih odluka koje se direktno tiču njihove same egzistencije tako da je čest slučaj da žene čak moraju tražiti dopuštenje muževa da obave liječnički pregled.

U cilju prevazilaženja ove vrste problema pored jačanja kapaciteta nevladinog sektora bitno je putem Općinskih službi i savjeta Mjesnih zajednica kreirati promovirati javnu politiku rodne ravnopravnosti u procesu pristupa javnim resursima koja bi bila bazirana na postojećoj zakonskoj regulativi. Kao fokus grupu u početnoj fazi odrediti omladinsku populaciju koja će biti nosilac izrade i implementator neophodnih dokumenata omladinske politike, a pomenuta populacija će poslužiti kao alat za upostavu mehanizma kojim bi se postojeći sistem patrijarhalnih vrijednosti dopunio savremenim demokratskim shvatanjima rodne ravnopravnosti.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 1.3.1. Uspostava službe reproduktivnog zdravlja u okviru područnih ambulanti
- 1.3.2. Podrška formiranju udruženja žena na nivou mjesnih zajednica
- 1.3.3. Kreiranje i razvoj omladinske politike

2.1. Manja zaposlenost žena u odnosu na muškarce – nepovoljna struktura privrede

Prema zvaničnim statističkim podacima u proteklih pet godina izražena je izrazito nepovoljna spolna struktura u sektoru rada prema kojoj je broj uposlenih žena u prosjeku oko 1.650 s tim da u protekle tri godine ova brojka ima tendenciju opadanja (1.741 2008. godine, 1.591 2010. godine). S druge strane, broj uposlenih muškaraca u istom periodu u prosjeku iznosi oko 4.000 što predstavlja izuzetno nepovoljnu strukturu ako se uzme u obzir da u ukupnom broju stanovništva općine žene zauzimaju nešto više od 50%. Prema strukturi privrede žene su zaposlene uglavnom u tercijernom odnosno uslužnom sektoru a od svih djelatnosti jedino u oblasti finansijskog posredovanja broj uposlenih žena je neznatno veći od broja muškaraca (2010. godine bilo je uposleno 61 žena nasuprot 54 muškarca). Najnepovoljnija situacija je u prerađivačkoj industriji (1.102 muškarca nasuprot 177 žena) a sama struktura ovog privrednog sektora ukazuje da su najrazvijenija dominantno muška zanimanja – metalska i drvna industrija, te industrija građevinskog materijala.

Uzevši u obzir obrazovnu i starosnu strukturu nezaposlenih žena (najviše SSS, KV i NKV – oko 1.900) i razvojne strategije općine te lokalno i regionalno tržište, procjenjuje se da bi se najbolji rezultati postigli u ruralnim područjima kroz programe formiranja poljoprivrednih zadruga i proizvodnih obrta. Za realizaciju ovakvih i sličnih programa izgrađeni su osnovni kapaciteti u smislu postojanja stručno osposobljenih subjekata nadležnih i usmjerenih na implementaciju ovog vida projekata. Tu se prije svega misli na Udruženje za ekonomski razvoj i zapošljavanje "Terra Sana", Lokalnu akcionu grupu "Una – Sana", te poljoprivredne zadruge i udruženja "Agrisan" i "APIMED".

Kroz međusobnu saradnju Općine i pomenutih udruženja potrebno je izgraditi institucionalni okvir za čiju osnovu bi poslužio potpisani Sporazum o saradnji između Općine i organizacija civilnog društva na području općine, putem kojeg bi se u rješavanje ovog problema uključila i nadležna kantonalna i federalna ministarstva – Ministarstvo privrede USK, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva USK, Obrtnička komora USK, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta.

Neophodno je uspostaviti programe podrške ženskom poduzetništvu i isti promovirati kao potencijalnu stratešku razvojnu granu lokalne zajednice. Kroz predpristupne fondove EU potrebno je uspostaviti sistem podrške u oblasti *Project cycling managementa* i poslovnog planiranja gdje bi uz Općinske strukture nevladin sektor bio nosilac aktivnosti.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 2.1.1. Formiranje ženske poljoprivredne zadruge sa sistemom otkupa i pogonom za Pakiranje
- 2.1.2. Formiranje ženskog poljoprivrednog udruženja orijentiranog ka plasteničkoj proizvodnji i plasmanu povrća
- 2.1.3. Formiranje ženskog poljoprivrednog udruženja orijentiranog ka uzgoju, sakupljanju, preradi i plasmanu začinskog i ljekovitog bilja
- 2.1.4. Izrada programa poticaja ženskog poduzetništva uz marketinšku podršku i brendiranje
- 2.1.5. Formiranje i tehnička podrška udruženju žena obrtnica

2.2. Neusklađenost sistema obrazovanja na lokalnom nivou sa tržištem rada – nedostatak adekvatnih programa prekvalifikacije

Na području Sanskog Mosta trenutno egzistiraju tri srednje škole – gimnazija, srednja poljoprivredna škola i srednja mješovita škola sa ukupno 16 strukovnih zanimanja. Analizom strukture srednjeg usmjerenog obrazovanja na području općine, dolazi se do zaključka da je sistem strukovnih zanimanja skoro pa u potpunosti usmjeren ka dominantno muškim zanimanjima.

Zanimanja kojima uglavnom biraju djevojke pri upisu u srednju školu su frizer, kuhar, prodavač (ova tri zanimanja u protekloj godini je upisalo ukupno 54 djevojke), te ekonomski, hotelsko – turistički, mašinski, elektro – tehnički i tehničar drumskog saobraćaja (u protekloj godini upisano 70 djevojaka). Iz pomenutih podataka zaključuje se da se djevojke podjednako opredjeljuju za zanimanja III stepena gdje ne postoji mogućnost daljeg stručnog usavršavanja, ali i kod odabira zanimanja IV stepena neznatan broj njih nastavlja dalje školovanje u struci.

S druge strane, razvojna tendencije prerađivačke industrije na području Sanskog Mosta obuhvata neka novija zanimanja – mašinski i elektro programeri, a ostali vidovi proizvodnje sve više uključuju savremene proizvodne procese i tehnologije za čiju obuku i usavršavanje postojeći sistem obrazovanja nije sposoban udovoljiti i pružiti adekvatna znanja za razvoj vještina, odnosno postojeći sistem nudi program koji je uveliko prevaziđen. Pored ovoga, na području Sanskog Mosta osnovane su neke institucije koje su deficitarne sa stručnim kadrovima, prije svega Opća bolnica te Rudnik mrkog uglja tako da znatan broj učenika nakon završene osnovne škole se odlučuje na upis ovih stručnih zanimanja koji se educiraju u susjednim općinama.

U svrhu prevazilaženja ovog problema neophodno je u saradnji sa nadležnim ministarstvima obrazovanja kreirati program i politiku restrukturiranja sistema obrazovanja čija bi sastavna komponenta bila rodna ravnopravnost, naglasak je potrebno staviti i na kampanju predstavljanja novih proizvodnih tehnologija koje su danas uveliko prilagođene ženama u smislu traženih vještina rada i utroška energije. S druge strane u BiH je danas prisutan trend stručne prekvalifikacije gdje je moguće u okviru stručnih kurseva i programa edukacije steći neka nova znanja iz drugih oblasti poslovanja čime se stvara osnova za pokretanje poslovne karijere koja se uz stalne programe usavršavanja može dići na

profesionalni nivo, pa s tim u vezi i ova opcija treba biti dio rodne ravnopravnosti na tržištu rada.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 2.2.1. Tehničko opremanje obrazovnih institucija
- 2.2.2. Pokretanje programa stručne dokvalifikacije i prekvalifikacije
- 2.2.3. Manifestacija "Dani otvorenih vrata"

2.3. Veliki udio dugoročno nezaposlenih žena

Obzirom da rješavanje problema nezaposlenosti predstavlja osnovu za nadgradnju ekonomskog razvoja, posebnu pažnju zahtijeva problem dugoročno nezaposlenih lica, naročito ženske populacije u sredinama sa nepovoljnom privrednom strukturom kao što je slučaj u Sanskom Mostu. Zvanična statistika kaže da je u 2010. godini od ukupno 2.004 nezaposlenih žena čak 1.324 odnosno 66,1% nezaposleno duže od 4 godine, a od tog broja preko 53% su žene starije od 35 godina. Od ukupnog broja nezaposlenih žena njih 14% su starije od 50 godina odnosno nalze se pri kraju radnog vijeka i poseban problem predstavlja nepostojanje rješenja za njihovo penzionisanje.

Ukoliko se uzmu u obzir dužina trajanja nezaposlenosti i starosna dob i postojeći ekonomski trendovi kako u BiH tako i u zemljama okruženja, izuzetno je neizvjesno da će ova kategorija nezaposlenih u narednom periodu barem jednim dijelom biti novouposlena. Razlozi za ovakvu prognozu su dvojaki – prije svega većina ovih žena je u starijoj životnoj dobi gdje su i radne vještine i sama radna sposobnost značajno umanjene, a s druge strane obzirom na dugoročno nezaposlenje ova kategorija je bila apsolutno isključena iz svih novih tehničko – tehnoloških inovacija u proizvodnim procesima, te u smislu uvođenja novih sistema poslovanja.

Postojeći problem je neophodno prije svega riješiti na sistemski način gdje bi se dopunila zakonska regulativa na način da lokalna zajednica i nadležna tijela viših nivoa vlasti favoriziraju u određenom smislu poslodavce koji pri zapošljavanju daju prednost dugoročno nezaposlenim licima s naglaskom na žensku populaciju. Potrebno je usaglasiti odluke o taksama i poreskim i neporeskim naknadama kako bi se poslodavci stimulirali na način oslobađanja od određenih potraživanja u slučaju zaposlenja pomenutih kategorija ženske populacije.

Kako je većina nezaposlenih žena uglavnom iz ruralnih područja, otvara se mogućnost potencijalnog zaposlenja kroz programe ženskog poduzetništva te osnivanja proizvodnih zadruga i zaštitu i promociju starih zanata, a u daljem strateškom planiranju neophodno je kreirati poseban niz mjera usmjerenih ka rješavanju problema dugoročne nezaposlenosti.

Prijedlog projekata u cilju rješavanja predmetnog pitanja:

- 2.3.1. Izmjena općinske odluke o komunalnim taksama i naknadama
- 2.3.2. Promocija starih zanata u turističke svrhe
- 2.3.3. Organiziranje lokalne berze rada

4.3. Prijedlog projekata

Red. broj	Naziv projekta	Potencijalni nositelj implementacije	Ciljna grupa	Period implementacije	Vrijednost projekta	Izvori finansiranja				Očekivani rezultati
						Općinski budžet	Nadležna ministarstva	Donatori	Privatni sektor	
1.1.1.	Program edukacije i unapređenja vještina predstavnica javnog i političkog života lokalne zajednice	Općina Sanski Most Javne ustanove i preduzeća Političke stranke	Zastupnice u OV Žene na vodećim pozicijama u javnim preduzećima, ustanovama i općinskoj administraciji	Novembar 2012. – Decembar 2014.	5.000,00 KM	1.000,00	0,00	4.000,00	0,00	Izgrađen institucionalni okvir na lokalnom nivou za unapređenje ravnopravnosti spolova Unaprijeđeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti nosilaca javnih funkcija među ženama – zvaničnicama na lokalnom nivou
1.1.2.	Promotivna kampanja "Budi žena – budi dio rješenja"	Općina Sanski Most Savjeti Mjesnih zajednica Nevladin sektor Političke stranke	Žene – glasači koje apstiniraju u izbornom procesu	Novembar 2012. – oktobar 2014.	4.000,00	500,00	0,00	3.500,00	0,00	Uvećana stopa izlaznosti na izbore od strane žena – glasača Potrebe ženske populacije uvrštene u izborni program političkih stranaka
1.1.3.	Javna tribina "Uključivanje žena u program rada mjesnih zajednica"	Općina Sanski Most Savjeti Mjesnih zajednica Nevladin sektor	Žene naseljene u ruralnim područjima	Januar 2013. – Decembar 2014.	4.000,00	500,00	0,00	3.500,00	0,00	Uvećan broj inicijativa od strane ženske populacije uvrštenih u plan rada Mjesnih zajednica

										Unaprijeđena javna svijest o važnosti participiranja žena u procedurama donošenja odluka
1.2.1.	Organiziranje radionica iz oblasti PCM-a	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Članice nevladinog sektora usmjerenog ka unapređenju spolova Socijalno isključeni dio ženske populacije	April 2013. – Juli 2013.	12.000,00 KM	1.000,00	5.000,00	6.000,00	0,00	Stvorena baza kapaciteta za stručnu izradu i implementaciju projektnih prijedloga među članicama nevladinog sektora Uvećan priliv sredstava za nevladin sektor sa viših nivoa vlasti i od strane donatorskih organizacija
1.2.2.	Tehničko opremanje organizacija civilnog društva usmjerenih na unapređenje prava žena	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Udruženja žena	Januar 2013. – April 2013.	20.000,00	3.000,00	5.000,00	11.000,00	1.000,00	Unaprijeđeni tehnički kapaciteti organizacija usmjerenih ka unapređenju prava žena Ispunjeni preduslovi za stvaranje regionalne mreže udruženja žena
1.2.3.	Promocija primjera dobre prakse u oblasti rodne ravnopravnosti – iskustva zemalja okruženja	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Udruženja žena	April 2013. – Oktobar 2014.	15.000,00	1.500,00	3.000,00	10.500,00	0,00	Stvoren institucionalni okvir za rodnu ravnopravnost na osnovu promoviranih

										iskustava Stvorena mreža partnerstava između udruženja žena na regionalnom nivou
1.3.1.	Uspostava službe reproduktivnog zdravlja u okviru područnih ambulanti	Općina Sanski Most JU Opća bolnica Sanski Most	Žene u ruralnim područjima	Novembar 2012. – Decembar 2014.	32.000,00 KM	0,00	12.000,00	20.000,00	0,00	Omogućen pristup uslugama reproduktivne zdravstvene zaštite u ruralnim područjima Smanjen stepen smrtnosti porodilja i novorođenčadi u ruralnim područjima
1.3.2.	Podrška formiranju udruženja žena na nivou mjesnih zajednica	Općina Sanski Most Savjeti Mjesnih zajednica Nevladin sektor	Žene u ruralnim područjima koje nisu insitucionalno okupljene u formi udruženja	Novembar 2012. – Decembar 2014.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Formirana mreža udruženja žena u područjima sa iskazanim interesom Povećan stepen socijalne interakcije među ženama u ruralnim područjima
1.3.3.	Kreiranje i razvoj omladinske politike	Općina Sanski Most Savjeti Mjesnih zajednica Nevladin sektor	Omladinska populacija na području općine Nevladin sektor	Novembar 2012. – Decembar 2014.	12.000,00 KM	2.000,00	2.000,00	8.000,00	0,00	Izgrađeni kapaciteti omladinske populacije u svrhu unapređenja rodne ravnopravnosti – omladinska populacija kao

										glavni partner lokalne administracije u promociji rodne ravnopravnosti.
2.1.1.	Formiranje ženske poljoprivredne zadruge sa sistemom otkupa i pogonom za pakiranje	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Nezaposlene žene iz ruralnih područja koje se bave poljoprivredom za potrebe vlastitog domaćinstva	Januar 2013. – Decembar 2014.	50.000,00 KM	5.000,00	15.000,00	30.000,00	0,00	Povećana stopa zaposlenosti žena u ruralnim područjima Unaprijeđena poljoprivredna djelatnost kao strateška orijentacija lokalne zajednice
2.1.2.	Formiranje ženske poljoprivrednog udruženja orijentiranog ka plasteničkoj proizvodnji i plasmanu povrća	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Nezaposlene žene iz ruralnih područja koje se bave poljoprivredom za potrebe vlastitog domaćinstva	Novembar 2012. – Juni 2013.	20.000,00 KM	2.000,00	8.000,00	10.000,00	0,00	Povećana stopa zaposlenosti žena u ruralnim područjima Unaprijeđena poljoprivredna djelatnost kao strateška orijentacija lokalne zajednice
2.1.3.	Formiranje ženske poljoprivrednog udruženja orijentiranog ka uzgoju, sakupljanju, preradi i plasmanu začinskog i ljekovitog bilja	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Nezaposlene žene iz ruralnih područja koje se bave poljoprivredom za potrebe vlastitog domaćinstva	Novembar 2012. – Septembar 2014.	35.000,00 KM	2.000,00	10.000,00	23.000,00	0,00	Povećana stopa zaposlenosti žena u ruralnim područjima Unaprijeđena poljoprivredna djelatnost kao strateška orijentacija lokalne zajednice Uvedeni novi proizvodni pravci i proširen asortiman

										poljoprivrednih proizvoda
2.1.4.	Izrada programa poticaja ženskog poduzetništva uz narketišku podršku i brendiranje	Općina Sanski Most Nevladin sektor Privredna komora USK Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	Nezaposlene žene sa izraženom poduzetničkom inicijativom	Januar 2013. – Decembar 2014.	15.000,00 KM	2.000,00	4.000,00	8.000,00	0,00	Stvoren pravni i institucionalni okvir za podršku poduzetničkoj inicijativi među ženama poduzetnicama Povećanje broja samostalnih obrta i privrednih subjekata registriranih od strane žena.
2.1.5.	Formiranje i tehnička podrška udruženju žena obrtnica	Općina Sanski Most Nevladin sektor	Žene – obrtnice sa novoregistriranim obrtima	Januar 2013. – Decembar 2014.	12.000,00 KM	1.500,00	2.000,00	8.000,00	500,00	Izgrađeni ljudski, tehnički i administrativni kapaciteti udruženja za samostalan nastup na tržištu Izgrađen mehanizam promocije ženskog poduzetništva na lokalnom i regionalnom nivou
2.2.1.	Tehničko opremanje obrazovnih institucija	Općina Sanski Most Srednja mješovita škola Nadležna ministarstva	Učenice strukovnih zanimanja deficitarnih na području općine	Novembar 2012. – Juni 2014.	50.000,00 KM	3.000,00	15.000,00	32.000,00	0,00	Usklađen sistem obrazovanja sa lokalnim potrebama tržišta rada Povećana konkurentnost mladih na tržištu rada

2.2.2.	Pokretanje programa stručne dokvalifikacije i prekvalifikacije	Općina Sanski Most Srednja mješovita škola Zavod za zapošljavanje Nevladin sektor	Nezaposlene žene čija stručna kvalifikacija ne odgovara trenutnim potrebama tržišta rada	Novembar 2012. – Decembar 2014.	120.000,00 KM	5.000,00	15.000,00	100.000,00	0,00	Izvršeno restrukturiranje nezaposlenih žena prema realnim potrebama tržišta rada Stvoreni preduslovi za pensionisanje žena starije životne dobi
2.2.3.	Manifestacija "Dani otvorenih vrata"	Općina Sanski Most Osnovne škole Srednja mješovita škola Zavod za zapošljavanje Nevladin sektor	Učenice završnih razreda osnovnih škola	April 2013. – April 2014.	500,00	500,00	0,00	0,00	0,00	Predstavljen sistem obrazovanja strukovnih zanimanja na neposredan način Izgrađena svijest o potrebama tržišta rada i mogućnostima stručnog usavršavanja među učenicama
2.3.1.	Izmjena općinske odluke o komunalnim taksama i naknadama	Općina Sanski Most Općinsko vijeće	Privrednici koji planiraju zapošljavati žene	Januar – Mart 2013.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Stvoren sistem poreznih olakšica u svrhu stimulacije upošljavanja žena Povećana stopa zaposlenosti dugoročno nezaposlenih žena
2.3.2.	Promocija starih zanata u turističke svrhe	Općina Sanski Most	Žene u ruralnim područjima	Novembar 2012. – Decembar 2014.	30.000,00 KM	3.000,00	5.000,00	20.000,00	2.000,00	Registrirani novi obrti u ruralnim područjima od

		Nevladin sektor Federalno ministarstvo okoliša i turizma	koje se bave starim zanatima u okviru domaćinstva							strane žena Proširenje turističke ponude i stvaranje preduslova za izradu novih turističkih proizvoda
2.3.3.	Organiziranje lokalne berze rada	Općina Sanski Most Nevladin sektor Zavod za zapošljavanje Privredni sektor	Dugoročno nezaposlene žene	Januar 2013. – Decembar 2014.	10.000,00	0,00	2.000,00	3.000,00	5.000,00	Uspostavljen sistem kontinuiranog predstavljanja potreba lokalnog tržišta rada Povećana stopa zaposlenosti dugoročno nezaposlenih žena

4.4. Organizaciona struktura tijela za implementaciju

Za implementaciju mjera predloženih u Gender akcionom planu direktno će biti nadležna Gender radna grupa u saradnji sa lokalnim partnerima – Općinskim službama, Javnim preduzećima i ustanovama, nevladinim sektorom, savjetom MZ-a i političkim partijama. Po usvajanju Gender akcionog plana GRG će u saradnji sa partnerima napraviti plan realizacije utvrđenih prioriteta, formirat će se projektni timovi za svaki od projekata i pristupit će se izradi projektnih zadataka i apliciranju istih ka potencijalnim donatorima obzirom da je prema finansijskoj konstrukciji Akcionog plana predviđeno da većinu projektnih aktivnosti finansiraju donatori i viši nivoi vlasti.

Pored GRG-a u procesu implementacije Gender akcionog plana direktno će biti uključeni Općinske službe, i to Općinska služba za privredu i komunalne djelatnosti za projekte ekonomskog, te Općinska služba za opću upravu i društvene djelatnosti za projekte političkog osnaživanja žena u lokalnoj zajednici. Obzirom da je većina projekata usmjerena ka ženama u ruralnim područjima kao fokus grupi, posebna saradnja će se uspostaviti sa Savjetima MZ-a čiji će predstavnici biti uključeni kao članovi projektnih timova, a kroz implementaciju Akcionog plana svaki član GRG-a će u barem jednom projektu biti koordinator i nosilac osnovnih aktivnosti.

Posebna tehnička i institucionalna podrška se očekuje od subjekata nevladinog sektora jer je predviđeno da u svakom projektnom zadatku dio aktivnosti implementiraju organizacije civilnog društva. Uključenjem nevladinog sektora u realizaciju Akcionog plana dodatno će se rasteretiti Općinske službe čime im se proširuje prostor za tekuće administrativne poslove tako da bi one preuzele ulogu monitoringa implementacije, a većina projektnih zadataka se prepušta nevladinom sektoru kojem će ovo biti šansa za unapređenje vlastitih kapaciteta.

4.5. Monitoring i evaluacija

Ovim Akcionim planom definira se okvir za praćenje i evaluaciju radi osiguranja sprovođenja Zakona o ravnopravnosti spolova BiH-e na lokalnom nivou. Sistem praćenja i evaluacije obuhvata sve faze i nivoe sprovođenja samog Akcionog plana i treba da obezbjedi informacije o napretku u sprovođenju utvrđenih aktivnosti, kao i procjenu uspješnosti ostvarivanja ciljeva. Također, kroz obezbjeđivanje povratnih informacija, ovaj sistem je osnov za unapređivanje Akcionog plana i redefiniranje pojedinih njegovih segmenata, donošenje odluka zasnovano na činjenicama i podacima, uspostavljanje veze sa ostalim sistemima za praćenje i evaluaciju, koordinaciju institucija koje učestvuju u realizaciji Akcionog plana, kao i podjelu odgovornosti za postizanje rezultata. Osnov za praćenje i evaluaciju jeste Akcioni plan, u kojem su utvrđeni indikatori koji su kvalitativni i kvantitativni pokazatelji za mjerenje i procjenu ostvarenosti planiranih aktivnosti i ciljeva.

Sistem monitoringa i evaluacije koordinirati će Gender radna grupa, odnosno koordinaciono tijelo unutar GRG-a koje će biti sačinjeno od 4 člana – jednog predstavnika Općine i tri predstavnika nevladinog sektora, u saradnji sa zainteresiranim stranama na području općine koje će biti uključene u implementaciju Akcionog plana. Implementaciju praćenja će raditi isti tim za monitoring i evaluaciju, formiran od gore pomenutih učesnika u procesu realizacije Akcionog plana u cilju dobijanja što kvalitetnijih povratnih informacija i identifikovanja novih područja djelovanja radi unapređenja planiranih aktivnosti.

Informacije koje dobije tim za monitoring i evaluaciju biti će prikupljane od strane partnera i učesnika u aktivnostima kao doprinos procjeni kvaliteta i efikasnosti. Učesnički (participativni) monitoring i evaluacija vršiti će se na bazi očekivanih rezultata i objektivno mjerljivih indikatora uspjeha definisanih u predloženim programima i projektima unutar ključnih problema. Primijenit će se i sistem uključujućeg monitoringa i evaluacije koji će građanima omogućiti revalorizaciju uspjeha akcionog plana, što će radi istraživanjem javnog mijenja jednom godišnje.

Interni monitoring će biti organiziran na slijedeći način:

- Monitoring realizacije ciljeva i praćenje potrošnje sredstava, u odnosu na predviđene programe ili projekte, će se obavljati kontinuirano, a tromjesečni pregled će se rezimirati na koordinacionim sastancima zainteresiranih strana i tima za monitoring i evaluaciju.
- Monitoring aktivnosti je pod direktnom odgovornošću GRG-a i tima za monitoring i evaluaciju.
- Izvještaj (po potrebi) o aktivnostima, implementaciji, organizaciji i finansijama može biti prezentiran na godišnjoj osnovi. To znači da će rezultati prikupljanja informacija, analize podataka, definisanja zaključaka i planovi za naredni period biti prezentirani kao sastavni dio monitoringa.

Osnovna pitanja na koje će interna evaluacija dati odgovor su slijedeća:

- U kojoj mjeri su ciljevi relevantni kako za općinsku upravu, tako i za korisnike programa / projekta.
- Koliko je i do kog nivoa su Općina i partneri pokazali svoju efikasnost u realizaciji definiranih projekata u odnosu na vremenski okvir i očekivane rezultate.
- Kakve efekte je Akcioni plan imao na lokalnu zajednicu, a posebno na žene kao socijalno isključenu kategoriju.
- Da li su realizovani programi doprinijeli dugoročnijoj održivosti razvoja općine.
- Da li se općina razvija u smislu osnaženih ljudskih i materijalnih potencijala na osnovu kojih će ista moći aplicirati na slične projekte i apsorbirati domaće i međunarodne fondove.
- Kakav uticaj (direktan ili indirektan) projekti u Akcionom planu imaju na razvoj lokalne i šire zajednice.
- Eksterni monitoring i/ili evaluacija će se raditi po ukazanoj potrebi, na bazi zahtjeva Općine ili bilo kojih drugih učesnika u projektu.
- Po potrebi, rezultati monitoringa i evaluacije mogu biti predstavljeni u pisanom izvještaju i distribuirani svim relevantnim akterima, posebno Općini i SNV-u, kao i građanima, a u cilju uvida u progres realizacije Akcionog plana i preduzimanja eventualnih korektivnih mjera.

5.PRILOZI

5.1. Prilog 1. – Zapisnik sa fokus grupa

ZAPISNIK SA FOKUS GRUPE, održane 21.02.2012. U OPĆINI SANSKI MOST

Metod rada: Fokus grupa

Mjesto i vrijeme: Općinska sala, 21.03.2012. od 10:15 do 15:00

Učesnici: 17 nezaposlenih žena iz općine Sanski Most, predstavnice političkih partija iz općine Sanski Most, predstavnici Gender radne grupe i osoblje Programa „Lokaliziranje Gendera u Federaciji Bosne i Hercegovine“

Voditelj fokus grupe: Davorin Pavelić

Zapisnik vodio: Muamer Mulahasanović

I DIO: Sastanak sa nezaposlenim ženama

Obrazovna struktura učesnica:

Stepen stručne sprema	Broj učesnica
Visoka stručna sprema (VSS)	1
Srednja stručna sprema (SSS)	12
Osnovna škola (NK)	4
UKUPNO	17

Bračno stanje učesnica

U braku: 14

Nisu u bračnom odnosu: 3

Trajanje nezaposlenosti

Na pitanje koliko dugo ste nezaposleni, učesnice su navele:

Nezaposlene do 3 godine: 8 učesnica

Nezaposlene do 5 godina i više: 9 učesnica

Da li imate djecu i koliko djece?

Na pitanje da li imaju djecu i koliko djece, učesnice su odgovorile:

Ima djecu: 12

Nema djecu: 5

Većina učesnica koje su potvrdno odgovorile imaju po dvoje djece.

Prethodno zaposlenje

- trgovački sektor: 5 učesnica

- tekstilni sektor: 1 učesnica

- drvni sektor: 1 učesnica

- prevoznčki sektor (prevoz putnika): 1 učesnica

- rad u dijaspori: 2 učesnice

- ugostiteljski sektor: 2 učesnice

- bez radnog iskustva: 5 učesnica

Razlozi gubitka prethodnog posla

Kao razloge gubitka prethodnog posla, učesnice koje su bile u radnom odnosu su istakle sljedeće:

- Promjena menadžementa u preduzeću u kojemu su radile;
- Ratna dešavanja;
- Poslovni merger između kompanija, dobile otkaz kao tehnološki višak;
- Dobrovoljni otkaz;
- Tehnološki višak;
- Otkazi zbog likvidacije poslovnog subjekta;

Najvećim dijelom učesnice su ostajale bez poslova zbog tehnološkog viška u kompanijama u kojima su radile i zbog likvidacije preduzeća.

Da li ste tražili posao u zadnjih mjesec dana?

- 4 učesnice su istakle da su se javljale na oglase za posao u zadnjih mjesec dana;
- 13 učesnica je navelo da nije apliciralo na oglase u zadnjih mjesec dana;

Također, navele su i naredne činjenice:

- Neke su aktivno uključene u traženje posla, međutim oglasa za posao nedostaje;
- Učesnice su istakle da bi prihvatile bilo kakav posao;
- Općina Sanski Most je mala sredina, što znači da je i ponuda radnih mjesta vrlo oskudna;
- Redovno se prijavljuju na općinski biro rada;

OSNOVNI NALAZI PO TEMAMA

Pomoć od biroa rada i nadležnih institucija, situacija na tržištu rada

- Navedene institucije ne pružaju gotovo nikakvu pomoć prilikom traženja posla;
- Struktura poslovnih subjekata u općini je takva da su to većinom građevinske kompanije i kompanije iz metalurškog sektora, što implicira na činjenicu da su to primarno muška zanimanja;
- Korupcija i nepotizam vrlo izražena;
- Polovina učesnica je na razgovoru za posao bila suočena sa diskriminacijom po osnovu spola;
- Diskriminacija po godina je također prisutna;
- Stručna sprema je problem i/ili prednost prilikom traženja posla;
- Sve učesnice su posebno naglasile da postoji vrlo izražena podjela na muške i ženske poslove;
- Prijave na oglase za posao u državnoj službi su vrlo skupe, samo za prikupljanje i ovjeravanje dokumenata neophodnih za prijavu potrebno najmanje 50 KM;
- Pomoć dijaspore predstavlja značajan izvor prihoda;
- Vremenski faktor je problem koji su navele gotovo sve učesnice, jer protekom vremena njihove radne sposobnosti opadaju i njihova mogućnost za sticanjem penzije u budućnosti rapidno opadaju;

Poslovi u kućanstvu kao prepreka traženju posla

- Neke učesnice su istakle da im to ne bi predstavljalo veliku prepreku;
- Druge su istakle da poslovi koji se rade po smjenama predstavljaju problem sa aspekta čuvanja djece, jer vrtići imaju fiksno radno vrijeme;

- Porodica je najčešće primarna solucija za brigu o djeci kada roditelji rade;

Način dolaska do informacija o slobodnim radnim mjestima

- Nadležni biro rada i ostale institucije nisu od velike pomoći prilikom traženja poslova;
- Na birou se objavljuju oglasi za primarno muška zanimanja (bravari, građevinski radnici...)
- Primarni izvori informacija o slobodnim radnim mjestima su prijatelji i rodbina, odnosno socijalna mreža;
- Nakon toga, o slobodnim radnim mjestima učesnice informacije traže putem printanih oglasa (u dnevnoj štampi, oglasi na vidljivim mjestima u gradu...), internet portala i metodom ličnog kontaktiranja potencijalnih poslodavaca;

Minimalna plata za koju bi radile

- Učesnice sa srednjom stručnom spremom i one koje su nekvalifikovane su istakle da bi prihvatile poslove koji su plaćeni u intervalu od 300-500 KM;
- Učesnica sa visokom stručnom spremom je navela da bi prihvatila platu u intervalu od 700-800 KM;

Najveće prepreke za dobivanje posla

Kao najveće prepreke za dobivanje posla, učesnice naglasile sljedeće:

- Starosna dob;
- Nedostatak radnih mjesta;
- Nebriga nadležnih institucija;
- Radno iskustvo;
- Korupcija i nepotizam;
- Stručna sprema;

Da li su se susrele sa zahtjevom da se izdvoji novac za radno mjesto?

- Učesnice nisu imale konkretnih situacija da im se traži novac za radna mjesta;
- Iz svog okruženja znaju za primjere osoba koje plaćanjem došle do radnog mjesta, primarno su istakle poslove u državnoj službi;
- I u privatnom sektoru mnogi ljudi se upošljavaju po stranačkoj i rodbinskoj pripadnosti;
- Da je stranačka pripadnost je veoma bitna prilikom traženja posla je stav gotovo svih učesnica;

Šta bi moglo pomoći da se prevaziđu ovi problemi?

- Otvaranje privrednih subjekata/privatizacija postojećih;
- Veći angažman nadležnih institucija po ovom pitanju;
- Jačanje uloge biroa rada;
- Prekvalifikacija radne snage;
- Smanjivanje doprinosa koje poslodavci plaćaju za uposlenike;
- Volontiranje radne snage;
- Rješavanje problema korupcije i nepotizma

II DIO: Sastanak sa članicama političkih partija

OSNOVNI NALAZI PO TEMAMA

Da li su žene neravnopravnije od muškaraca u ekonomiji i politici?

- Većina učesnica je potvrdila da su žene u nepovoljnijem položaju od muškaraca;
- Na strukturu uposlenih utiču i struktura obrazovanja, ekonomska struktura i sl.;
- Vrlo je izražena podjela na muške i ženske poslove;
- Neophodna je potreba promjene svijesti populacije koja se tiče položaja i uloge žena u politici, kućanstvu i ekonomiji, što je veoma dugotrajan proces;
- Što se tiče vlasništva nekretnina, učesnice su bile vrlo iznenađene nakon prezentiranja podataka iz sprovedene ankete, a koji se tiču vlasništva nad nekretninama, posjedovanjem žiro računa...;
- Na činjenicu da od 106 preduzeća u Sanskom Mostu 11 posjeduju žene, učesnice su navele da je to rezultat kombinacije više faktora: stereotipa u društvu; nedostatka finansija da žene pokrenu privatni biznis; vremenskog faktora i faktora izbjegavanja rizika;
- Kontrola nad resursima i upravljanje njima je ključan faktor;

Da li su žene u politici ravnopravne, sa posebnim fokusom na Općinu Sanski Most?

- Većina učesnica je odgovorila da žene nisu ravnopravne u politici;
- Od ukupno 17 vijećnika iz njihove političke partije, 5 vijećnika su žene;
- U javnom sektoru neravnopravnost izražena kao u privatnom sektoru;
- Nakon završetka ratnih dešavanja, muškarci iz vojnih struktura su preuzeli veliku većinu vodećih pozicija u društvu, što je uveliko uticalo na ravnopravnost;
- Iznenadujuće je djelovao podatak da se 60% žena⁴ ne bavi društvenim aktivizmom;
- 25.8% OV-a Općine Sanski Most čine žene, što učesnice objašnjavaju manjkom žena aktivnih u politici i manjkom žena na izbornim listama;
- Žene manje glasaju za žene, posebno kada se ima u vidu činjenica da oko polovine glasačkog tijela čine žene;
- Po njihovom mišljenju, žene su nezainteresovane za uključivanje u politiku;
- Nijedna od učesnica u svom političkom djelovanju nije uspjela „progurati stvar“ kod nadležnih tijela koja bi poboljšala položaj žena;

Komentari na činjenicu da žene u prosjeku imaju do 2 sata slobodnog vremena⁵ dnevno i prijedlozi kako to poboljšati

- Veći angažman muževa na kućnim poslovima;
- Dječiji vrtići i pomoć nadležnih institucija;
- Žene će žrtvovati svoje slobodno vrijeme naušrb brige o djeci i kućanskim poslovima;
- Koliko same žene odlučuju o svom slobodnom vremenu je bitan faktor;

Šta je potrebno učiniti da se situacija i položaj žena u društvu popravi?

- Podrška ženama u smislu njihovog društvenog angažmana i podizanja samopouzdanja i samosvijesti;
- Promovisanjem učešća žena u politici;
- Žene same moraju imati proaktivan stav i nametati se;
- Postoji velik broj kvalitetnih žena kandidatkinja za uključivanje u politiku i političke procese;

---

⁴ Rezultat iz provedene ankete u sklopu programa LGFBIIH

⁵ Rezultat iz provedene ankete u sklopu programa LGFBIIH;

5.2. Prilog 2. – Spisak članova Gender radne grupe Općine Sanski Most

Općinski načelnik je 03.10.2011. godine zvaničnim aktom imenovao Gender radnu grupu (GRG) kao ključno operativno, izvršno i koordinaciono tijelo zaduženo za koordiniranje procesa izrade i implementacije Gender akcionog plana Općine Sanski Most, i za identificiranje i uključivanje lokalnih aktera u proces izrade situacione analize i akcionog plana za političko i ekonomsko osnaživanje žena na području Općine Sanski Most.

Gender radna grupa je imenovana u slijedećem sastavu:

1. Amer Mezetović, dipl. sociolog – Općina Sanski Most, koordinator
2. Dijana Talić, dipl.ing. – Općinsko vijeće Sanski Most, član
3. Amila Smajlović, dipl.oecc. – Lokalna akciona grupa LAG "Una – Sana", član
4. Mensur Seferović, dipl.ing. – NVO "Sana u srcu", član
5. Ermina Islamčević, dipl.ing – Udruženje žena "Pobriježje", član
6. Enes Kurtović, dipl.ing. – Udruženje za ekonomski razvoj "Terra Sana", član
7. Almira Selimović, dipl.ing. – Humanitarno udruženje "Krajiška suza", član
8. Elvis Pašić, dipl.ing. – Općina Sanski Most, Služba za privredu i komunalne djelatnosti, član
9. Aida Karić, dipl.ing. – Općina Sanski Most, Služba za privredu i komunalne djelatnosti, član
10. Asim Krkić, dipl. defektolog – JU "Centar za socijalni rad" Sanski Most, član